

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte

Programmas "Skolotājs" apakšprogramma

"Skolotājs logopēds"

**Fonemātisko procesu pilnveide 1. klašu skolēniem ar fonemātisko
nepietiekamību**

Diplomdarbs

Autors: **Jolanta Ozoliņa**

Studentu apliecības Nr.:jo17007

Darba vadītājs: Dr. paed. prof. Sarmīte Tūbele

CĒSIS 2018

Anotācija

Diplomdarbs veikts par tēmu – fonemātisko procesu pilnveide 1. klašu skolēniem ar fonemātisko nepietiekamību. Šāds darbs veikts, jo arvien vairāk sākumskolā nākas konstatēt audzēkņus ar valodas sistēmas traucējumiem. Šiem skolēniem ir grūtības apgūt lasīt un rakstīt prasmi. Lai bērniem palīdzētu apgūt lasīt un rakstīt prasmi ir būtiski pilnveidot fonemātisko uztveri, kas sevī iekļauj fonemātiskos procesus – fonemātiskos priekšstatus, fonemātisko analīzi un fonemātisko sintēzi. Šādu bērnu sākumskolā būtu mazāk, ja savlaicīgi tiktu veikta koriģējoši attīstošā darbība.

Darbā tika izvirzīts mērķis: praktiskā darbībā izmantot teorētiski apgūtās zināšanas par fonemātiskās nepietiekamības koriģēšanas iespējām.

Lai sasniegtu mērķi, tika izvirzīti uzdevumi:

1. Analizēt un apkopot zinātnisko literatūru par pētāmo problēmu.
2. Izzināt fonemātiskos procesus, to attīstīšanas iespējas.
3. Analizēt 1. klases skolēnu attīstības īpatnības un raksturot tās veselumā.
4. Veikt pedagoģisko darbību ar 1. klases skolēniem, kuriem ir fonemātiskā nepietiekamība.
5. Sniegt praktiskus ieteikumus vecākiem, lai sekmētu bērna valodas attīstību.

Darba pirmajā nodaļā analizētas pedagogu un psihologu atziņas par jaunāko klašu skolēnu attīstības īpatnībām un tās raksturotas veselumā.

Darba otrajā nodaļā analizēti fonemātiskie procesi logopēdijā, meklēti cēloņi, kas kavē to veiksmīgu attīstību. Nodaļas noslēgumā veidoti koriģējoši attīstošie darbības virzieni fonemātisko procesu pilnveidei.

Darba trešajā nodaļā veikts praktisks pētījums, izmantojot koriģējoši attīstošos uzdevumus fonemātisko procesu pilnveidei. Pētījuma ietvaros skolēniem tika veikta vispārēja valodas izpēte, kuras rezultātā tika izveidota skolēnu grupa, kuriem tika konstatēta fonemātiskā nepietiekamība. Pētījuma ietvaros, ar koriģējoši attīstošiem uzdevumiem, tā tika koriģēta.

Darbam ir šāda struktūra: ievads, trīs nodaļas, tabulas (4), attēli (15), secinājumi, izmantotās literatūras saraksts (42) un pielikums (16). Darba apjoms ir 76 lpp.

Atslēgas vārdi: fonemātiskie procesi, fonemātiskā uztvere, , fonemātiskā nepietiekamība, jaunāko klašu skolēnu attīstība.

Annotation

The Diploma paper is based on the theme – the development of phonological processes of 1st class students with phonological disorders. The theme was chosen due to the fact that there is an increasing number of primary school students with language disorders. These students have difficulties to acquire reading and writing skills. To help the students to develop these skills it is essential to develop phonemic perception – phonetic notions, phonetic analysis and synthesis. There would be less pupils with such problems in primary classes if the corrective development actions were carried out in time.

The aim of the Diploma paper - practical applying of theoretical knowledge about the possibilities of correcting the phonological disorders.

To reach the aim of the paper several tasks were put forward:

- 1) to analyse and collect scientific literature connected with the research problem,
- 2) to study phonological processes and possibilities to develop them,
- 3) to analyse the characteristic features of 1st class students' development and characterise them,
- 4) to do pedagogical work with 1st class students with phonological disorders,
- 5) to offer practical advice for parents to develop child's language development.

In the first chapter of the paper the opinions of pedagogues and psychologists about the developmental features of young students are analysed and characterised in wholeness.

In the second chapter of the paper the phonological processes in speech therapy are analysed, the reasons of hindering their successful development are searched for. At the end of the chapter the corrective development course of actions for improving the phonological processes are made.

In the third chapter a practical research is made using corrective development tasks for improving the phonological processes. During the research the general language study was carried out resulting in a students' group with the phonological disorders. Within the research the disorders were adjusted with a help of corrective development tasks.

The amount of the paper: introduction, three chapters, charts (4), pictures (10) conclusions, bibliography (42) and appendices (16). The amount of the work is 76 pg.

The key words: the phonological processes, the phonological perception, the phonological disorder, the development of young students.

Saturs

Ievads.....	3
1. Jaunāko klašu skolēnu raksturojums veselumā.....	6
2. Fonemātiskie procesi logopēdijā.....	14
3. Logopēdiskā darbība ar 1. klases skolēniem, kuriem ir fonemātiskie traucējumi.....	23
3.1. Pētījuma organizēšana un izmantoto metožu raksturojums.....	23
3.2. Skolēnu logopēdiskā izpēte, grupas raksturojums.....	25
3.3. Praktiskā darbība, uzdevumi lasītprasmes un rakstītprasmes pilnveidošanā...	41
3.4. Pētījumā iesaistīto skolēnu atkārtota izpēte un rezultātu analīze.....	43
3.5. Ieteikumi vecākiem, lai sekmētu veiksmīgu bērna runas attīstību.....	47
Secinājumi.....	49
Izmantotā literatūra un avoti.....	51
Pielikums.....	54

Ievads

Valoda ir zīmju sistēma, kas ir līdzeklis cilvēciskās saskarsmes, domāšanas, domu, jūtu, gribas izteikšanai (Lūse, Miltiņa, Tūbele. 2012., 348). Tīra, bagāta valoda ir katra cilvēka personības iezīme, kas sekmē sociālo prasmju pilnveidi. Labi attīstīta valoda ir svarīgs priekšnoteikums sekmīgai mācību apguvei skolā.

Arvien vairāk informācijas telpā (masu medijus un sociālajos tīklos) parādās informācija, ka mūsdienās bērni sāk runāt vēlāk, runa ir neskaidra, bieži runā ir dzirdami skaņu kropļojumi vai skaņu izlaidumi. Par šo situāciju runā ne tikai satrauktie vecāki, bet arī dažādi speciālisti – pedagogi, psihologi, arī logopēdi. Bērniem, kam valoda ir raisījies vēlāk, novēro arī mazu vārdu krājumu, haotisku runu. Ja runa netiek koriģēta, bērnam, apmeklējot sākumskolu,0 novēro ne tikai grūtības apgūt mācību vielu, bet arī sociālo prasmju nepietiekamu attīstību. Bieži mācību vielas apgūvē tiek izmantoti pāru un grupu darbi. Bērniem, kam valoda nav attīstīta pietiekamā līmenī, šie darbības veidi sagādā grūtības.

Tēmas aktualitāti noteica ikdienas saskarsme ar bērniem, kur arī tiek novērots, ka arvien vairāk izglītības iestādēs parādās bērni ar valodas sistēmas traucējumiem. 2011. gadā Valsts izglītības satura centrs izveidojis atbalsta materiālu pedagogiem un bērnu vecākiem „Valodas (runas un rakstu) attīstības veicināšana bērniem vecumā no 5 līdz 8 gadu vecumam”. Šajā materiālā ir norādīts, ka „sākumskolā nākas konstatēt, ka apmēram 40 – 50 % audzēkņu ir valodas sistēmas traucējumi (Skaista, Bārda, 2011, 4).

Ja bērnam ir runas grūtības vai valodas attīstības traucējumi, tad viņam būs zināmas grūtības daudzās dzīves jomās, īpaši jau uzsākot mācības skolā. Grūtības šiem bērniem var rasties gan nepareizi saklausot vārdus, gan nesaprotot to nozīmi. Skolēniem ir sarežģīts process izprast un atcerēties verbālu mācību informāciju. Tāpat grūtības rodas komunikācijā ar vienaudžiem un skolotājiem. Traucējumi var būt saistīti gan ar mutvārdu runu, gan arī lasīšanu un rakstīšanu. Runas un valodas traucējumi atstāj negatīvu ietekmi uz bērnu attīstību veselumā (Tūbele, Šteinberga, 2004, 50 – 51).

Sarežģīti noteikt, kas par iemesliem ir valodas sistēmu traucējumiem. Tomēr skolā var novērot, ka bērni brīvo laiku izmanto savādāk nekā pirms 20 gadiem. Šajā brīdī starpbrīži tiek izmantoti, lai darbotos ar tehnoloģijām un savstarpējā komunikācija starp bērniem tiek nolikta otrā plānā. Arī pēc stundām bērni vislabprātāk pavada laiku spēlējot spēles telefonā. Spēlējot

spēles telefonā valoda nav jāizmanto. Lai katru prasmi pilnveidotu, tā ir jādod treniņš. Ja jau no mazām dienām pasniedzam bērnam lietas, kas viņam nav nepieciešamas, nav ko brīnīties, ja citas prasmes kļūst vājākas. Vecāks priecājas, ka bērns vizuāli prot atpazīt programmas ikonas mobilajā telefonā, bet brīnās, ka bērns ar vecāku neizrāda vēlmi sarunāties.

Dzīves līmenis ir kļuvis labāks, pieejamas daudz dažādas iespējas, par ko liecina kaut vai tas – ka katram 1. klases skolniekam ir mobilais telefons. Bērni tiek vadāti uz dažādiem pulciņiem, jau no zīdaiņa vecuma viņi apmeklē daudz dažādus kultūras pasākumus. Iespējams, bērnu sajūtas tiek pārsātinātas. Iespaudu tik daudz, bet nav iespaudu apkopojuma. Lai bērniem iegūtu šīs iespējas, tiek prasīts daudz no vecākiem. Mūsdienu vecākam ir jābūt daudzpusīgam, veiksmīgam, sabiedriskam. Vecāki tik ļoti cenšas iegūt pēc iespējas labākus sasniegumus karjerā, ka bieži vecākiem priekš saviem bērniem vairs nav emocionāla spēka. Laiks ir kļuvis dārga relikvija. Emocionālā ziņā bērniem pietrūkst savu vecāku.

Faktori, kas ietekmē valodas attīstību ir daudz un dažādi, bet redzot, cik bērniem ir grūti tikt galā ar mācību procesu, rodas vēlme rast pēc iespējas vairāk zināšanu, lai sekmīgi veiktu korekcijas darbu un palīdzētu bērniem ātrāk apgūt latviešu valodas pamatprasmes.

Iepriekš minētā aktualitāte noteica diplomdarba temata „Fonemātisko procesu pilnveide 1. klašu skolēniem ar fonemātisko nepietiekamību” izvēli.

Pētījuma objekts: fonemātiskā nepietiekamība 1. klases skolēniem.

Pētījuma priekšmets: fonemātiskie procesi, to pilnveide.

Pētījuma mērķis: praktiskā darbībā izmantot teorētiski iegūtās zināšanas par fonemātiskās nepietiekamības koriģēšanas iespējām.

Pētījuma hipotēze: fonemātiskie procesi 1. klases skolēniem tiks uzlaboti, ja:

- tiks ņemts vērā vecumposma īpatnības un individuāla pieeja katram skolēnam;
- koriģējoši attīstošā darbā tiks izmatoti daudzveidīgi uzdevumi fonemātisko procesu pilnveidei.

Pētījuma uzdevumi:

1. Analizēt un apkopot zinātnisko literatūru par pētāmo problēmu.
2. Izzināt fonemātiskos procesus, to attīstīšanas iespējas.
3. Analizēt 1. klases skolēnu attīstības īpatnības un raksturot to veselumā.
4. Veikt pedagoģisko darbību ar 1. klases skolēniem, kuriem ir fonemātiskā nepietiekamība.
5. Sniegt praktiskus ieteikumus vecākiem, lai sekmētu bērna valodas attīstību.

Pētījuma metodes:

1. **Teorētiskā:**

- literatūras analīze.

2. Empīriskās:

- skolēnu runas attīstības logopēdiskā izpēte;
- aptaujas metodes ar skolēnu klases audzinātāju;
- skolēnu novērošana mācību stundās;
- pētījumu rezultātu analīze.

Pētījuma bāze:

- Siguldas pilsētas vidusskolas 22 pirmās klases skolēni, no kuriem 5 bērniem ir fonemātiskā nepietiekamība, 1 skolotāja.

Pētījuma norises laiks: 2017. gada novembra – 2018. gada aprīlim.

Darbam ir šāda struktūra: ievads, trīs nodaļas, tabulas (4), attēli (10), secinājumi, izmantotās literatūras saraksts (42) un pielikums (16). Darba apjoms 76 lpp.

1. Jaunāko klašu skolēnu raksturojums veselumā

Jaunāko klašu skolēns ir vecumā no 6 līdz 11gadiem. Bērni ir izauguši tik lieli, lai dotos uz skolu, kur rotaļas darbības veidu pamazām nomaina jauns darbības veids – mācīšanās darbība. Lai sekmīgāk palīdzētu bērnam adaptēties sākumskolā, pedagogam ir nepieciešams pārzināt jaunāko klašu skolēnu attīstības vecumposma īpatnības. **O. Nesterovs** akcentē, ka mācot lasīt un rakstīt, jāievēro ne tikai vispārīgās vecuma īpatnības, bet arī bērna individuālās īpatnības (Nesterovs, 1973, 15).

Par skolēnu attīstību runā gan psihologi, gan arī pedagogi, darbā tiks aplūkotas G. Svences, I. Puškareva, A. Golubevas, A. Šponas, A. Ļubļinskas, S. Goldfarbas, Z. Anspokas, A. Valtnera, I. Puškareva, O. Ņikiforova, A. Vorobjova, H. Gudjona, I. Miltiņas, N., L. Geidža un D., C. Berlinera atziņas.

Fiziskā attīstība

G. Svence skaidro, ka sākumskolas skolēnam piemīt paaugstināta kustību aktivitāte, tāpēc bērniem ir lielas grūtības ilgu laiku nosēdēt mierīgi solā, ir grūti pakļaut savu uzvedību gribas kontrolei (Svence, 1999, 101).

Tāpēc mācību stundās bieži tiek izmantotas dinamiskās pauzes, ļaujot skolēniem izkustēties. Dinamiskās pauzēs tiek izmantotas rotaļas ar kustību elementiem un arī pirkstu rotaļas, lai vingrinātu pirkstu sīko muskulatūru un atmiņu.

I. Puškarevs un **A. Golubeva** skaidro, ka jaunākajā skolas vecumā notiek visbūtiskākās kustību funkciju izmaiņas, jo morfoloģiski nobriest kustību analizatora centrālās struktūras. Tas veicina kustību koordinācijas pilnveidošanos. Kaut arī muskuļu spēks šajā vecumā nav liels un bērniem ātri iestājas nogurums, viņi sekmīgi var veikt īslaicīgus dinamiskus ātruma un spēka vingrinājumus (Puškarevs, Golubeva, 1999, 58).

Dodot skolēniem vingrinājumus, jāpievērš uzmanība, lai tiktu vingrinātas abas ķermeņa puses. Pārejot no pirmsskolas uz skolu, nedrīkst aizmirst, ka kustībai bērnu attīstībā ir svarīga loma, bet šai kustībai ir jābūt mērķtiecīgai.

Šajā vecumā īpaši jāpievēršas pareizas stājas veidošanai. Mācību process skolā balstās uz ilgstošu atrašanos sēdus pozīcijā. Visi mugurkaula normālie fizioloģiskie liekumi izveidojas līdz brīdim, kad bērns sāk staigāt. Bet tie vēl ilgu laiku ir nestabili un nostabilizējas, pateicoties aktīvai muskuļu darbībai. Tikai šī vecumposma noslēgumā notiek mugurkaula normālo liekumu fiksācija (Puškarevs, Golubeva, 1999, 59).

Lai gan jau pirmsskolā tiek pievērsta pastiprināta uzmanība pareizas stājas veidošanā, skolā tas ir īpaši aktuāli, jo reti kurš bērns izprot jēgu, kāpēc viņam ir jāapsēžas kārtīgi krēslā pie galda. Bieži tiek novērots, ka pirmajā klasē bērni mīl sēdēt salikuši kājas zem dibena, vai arī krēslā ir iekārtojušies kā sēžot uz dīvāna – pusguļus.

A. Špona uzsver, ka 7 gadu vecumā tiek sasniegts redzes asums un binokulārās redzes optimums (Špona, 2006, 22). Īpaša uzmanība jāpievērš izvēloties tekstu, ko skolēnam lasīt. Tam ir jābūt ar palielinātiem burtiem, lai acis pārlietu nenogurtu. Lai arī veikalu plauktos ir pieejamas bērniem skaistas brilles, skolēni, kam ir pasliktināta redze, kautrējās ikdienā lietot brilles. Skolotājam ir svarīgi apzināt šos bērnus un apsēdināt pēc iespējas tuvāk tāfelei, kā arī veidot pozitīvu attieksmi klases biedru vidū, lai skolēni izprastu briļļu nepieciešamības jēgu un nekaunētos par tām.

Lai saglabātu bērniem labu redzi, vecākiem jāizvērtē skolēnu pavadītais laiks pie mobilajām ierīcēm. Mūsdienās ir novērota tendence, ka bērni arvien vairāk laika pavada digitālajā pasaulē.

S. Goldfarba skaidro, ka skolas vecuma bērniem uzlabojas rokas un acs koordinācija, kas ļauj bērniem ne tikai veikt norakstus no grāmatām vai tāfeles, bet arī uzlabo fiziskos sasniegumus sporta stundās – var atkāpties un noķert bumbu (Goldgarb, 2014).

Mūsdienās fiziskajām aktivitātēm sākumskolas vecumā jāpievērš īpaša uzmanība, jo bērnu intereses mainās un īpašu vietu ieņem darbības, kas prasa nekustīgu ķermeņa stāvokli. Salīdzinoši bieži ārsti bērniem konstatēt nepareizu mugurkaula izliekumu.

G. Svence pie fiziskās attīstības piemin, ka lielle muskuļi šajā periodā ir labāk attīstīti nekā sīkā muskulatūra, tāpēc bērni var ātri nogurt, ja ilgi jāraksta vai jāpiepūlē rokas pirksti precīzās kustībās. Ja rakstīšana ir par ilgu var veidoties nepatika pret to, kas izpaužas kā neglīts rokraksts. Lai sekmētu glītāka rokraksta veidošanos, pirms rakstu darba ir nepieciešama nepieciešams ievingrināt pirkstu sīko muskulatūru, neaizmirstot arī par lielajām kustībām (Svence, 1999, 102).

Lai sākumskolas posmā skolēni sekmīgāk fiziski attīstītos svarīgi mācību stundās aktīvi mainīt darbošanās veidus. Rosināt skolēnus aktīvai darbībai no mācībām brīvajā laikā. Veidot pozitīvu sadarbību ar vecākiem un sniegt zināšanas par fiziskās attīstības nozīmību skolēna vispusīgā attīstībā.

Fiziskā ziņā bērni ar fonemātisko nepietiekamību (FN) neatšķiras no pārējiem vienaudžiem. Grūtības sagādā skolotāja vārdiskā uzdevuma izpratne, kas kavē uzdevuma izpildes ātrumu. Grūtības sagādā kustību apguve, kurām nepieciešamas precīza koordinācija, ātrums un telpas izjūta (Tihomirova, 2013, 17).

Kognitīvā attīstība

Ar iestāšanos skolā sākas bērna izziņas procesu pārkārtošanās. Jauni rādītāji saistās ar visu izziņas procesu pārkārtošanos no netīšajiem uz tīšajiem procesiem. Kā atzīmē G. Svence, sākumskolas uzdevumi ir šādi:

- 1) ātrāk adaptēt bērnus skolai;
- 2) iemācīt bērnus mācīties;
- 3) vingrināt gribasspēka noturīgumu, paškontroles spējas;
- 4) veidot pozitīvu attieksmi pret sevi un citiem;
- 5) rosināt jaunrades spēju attīstību (Svence, 1999, 103).

Darba autore uzskata, ka lai sekmīgi īstenotos šie uzdevumi, svarīgi, lai topošais skolēns būtu pārliecināts par savām spējām. Mūsdienās bērni ir krietni atraisītāki un drošāki, tomēr klasē tiek novērots, ka ir zinoši un spējīgi bērni, kas paši netic savām spējām.

Jaunākajā skolas vecumā nostiprinās uztveres, uzmanības, atmiņas, iztēles, domāšanas un runas procesi. No izziņas procesiem dominē *iztēle*. Bērniem raksturīga reproduktīvā iztēle, kad lielākā daļa bērnu vadās pēc iemācītiem etaloniem, pēc pieredzes, iztēlē izpaužas arī radošs raksturs, kad bērns arvien jaunās kombinācijās spēj ievietot vecos priekšstatus un tēlus (Svence, 1999, 104). Šim vecumposmam ir raksturīga ļoti dzīva iztēle un spēja fantazēt, tāpēc skolēniem īpaši patīk, ja mācību procesā tiek izmantoti rotaļu elementi. **Z. Anspoka** piebilst, ka skolēni šajā vecumā ir gatavi klasificēt objektus pēc vairākām īpašībām (Anspoka, 2008, 150).

No izziņas procesiem visnozīmīgākā sākumskolā ir *atmiņa*, jo uz atmiņas balstās domāšanas attīstīšana. Kā skaidro G. Svence – sākumskolas skolēnam ir raksturīgi: kas nav atmiņā, tas nav arī domāšanā. Sākumskolā bērni lielākoties, cenšas visu iemācīties mehāniski, neizmantojot kopsakarības (Svence, 1999, 105).

Svarīgi piedāvāt uzdevumus, kur būtu nepieciešams pielietot jaunās zināšanas, kuras bērns ir „iekalis”. Pēc iespējas vairāk jācenšas visu saistīt ar reālo dzīvi.

Atmiņa ir ļoti svarīgs izziņas process, tomēr mūsdienu skolēnam ir jāprot ne tikai mehāniski „iekalt” informāciju, bet arī prast domāt. Lai arī pirmsskolā bērns tiek mudināts izdarīt spriedumus un secinājumus, skola ir jauns izglītības posms un šajā posmā skolēns mācās spriest un salīdzināt, analizēt un izdarīt secinājumus. **A. Ļubjinska** skaidro, ka jaunāko klašu skolēniem zināmā mērā saglabājas vecāko pirmsskolas vecuma bērnu domāšanas stils. Uzdevumos skolēns mēdz orientēties tikai uz vienu kopīgu pazīmi, lai gan uzdevumā ir vairākas kopīgas pazīmes. Tieši ar domāšanas procesa loģikas traucējumu izskaidrojamas jaunāko klašu skolēnu kļūdas salīdzināšanas, sistematizēšanas un klasifikācijas operācijās (Ļubjinska, 1979, 246).

Skolēniem ar fonemātisko nepietiekamību novērots, ka apgūto viņi aizmirst ātrāk nekā viņu vienaudži vispārziglītošajās klasēs (Tihomirova, 2013, 17).

G. Svence uzsver, ka būtiska ir radošās *domāšanas* attīstīšana. Tās pamatā ir iztēle, asociācijas veidošanās, uztveres subjektivitātes, fantāziju un sapņu mijsakarības. Skola pamatā pievēršas loģiskās domāšanas attīstīšanai, kā pamatā izmanto mehānisko iegaumēšanu un domāšanas operāciju apguvi (salīdzināt, konkretizēt, abstrahēt, analizēt un sintezēt). Tīra loģikas attīstīšana nerada bērnam mācību satura izpratni kopumā (Svence, 1999, 106).

Arvien vairāk pedagogi cenšas teorētiskās zināšanas sasaistīt ar praktisko dzīvi, dodot skolēnam motivāciju un izpratni, kam viņam šīs zināšanas būs nepieciešamas. Arī jaunā izglītības satura pieeja balstās uz kompetencēm, lai iegūtās zināšanas būtu balstītas uz skolēnu pieredzi. Pamatdoma, lai mācīšanās skolā būtu jēgpilna.

A. Valtneris uzsver, ka jaunākajā skolas vecumā bērnu domāšana ir konkrēta, bet vāji apgūst abstraktus jēdzienus. Abstrakto jēdzienu lietošana bērniem sagādā grūtības, viņi vairāk operē ar konkrētiem priekšmetiem un tēliem (Valtneris, 2001, 72).

Lai veicinātu bērnu domāšanu, skolēnam ir jādod reāli priekšmeti – ja notiek svēršana, ir jābūt svāriem un sveramajam materiālam. Ja bērnam māca burtus, viņam ir nepieciešams tos iztaustīt. Tam piekrīt arī **I. Puškarevs**, kurš paskaidro, ka bērns domāšanas operācijas veic tikai ar reāliem objektiem vai arī tādiem notikumiem, ko bērns spēj pats iztēloties (Puškarevs, 2001, 58).

Lai arī bērns ir devies uz skolu, viņam vēl joprojām svarīga ir uzskate, un darbošanās ar priekšmetiem. Pilnvērtīga uzskate un izdales materiāls veido bagātīgāku pieredzi. Darbošanās ar priekšmetiem palīdz atrisināt uzdevumus, kam nepieciešama abstraktā domāšana. Skolēniem vieglāk atmiņā paliek procesi, kuros viņi ir aktīvi iesaistījušies.

G. Svence atzīmē, ka lielākās grūtības 1. klases skolotājam sagādā bērnu dažādā sagatavotība. Sekmīgai prasību apguvei ir nepieciešams noteikts prasmju un iemaņu līmenis, neatlaidība, emocionālā līdzsvarotība, savaldība, spēja koncentrēties, noturēt uzmanību (Svence, 1999, 103).

Darba autore uzskata, ka nozīmīga loma pirmās klases mācību satura apguvei, ir rast motivāciju darbībai. Psihologi uzskata, ka šajā vecumposmā ir visaugstākā mācīšanās motivācija. Lai skolēnam veidotu interesi par mācību procesu, būtu vēlams izmantot daudzveidīgas metodes, piedāvāt daudzveidīgu materiālo bāzi.

Lai apgūtu jaunās zināšanas sākumskolas skolēnam jāspēj koncentrēt *uzmanību*. Kā skaidro **O. Ņikiforovs**, uzmanība ir apzināta vai neapzināta vienas informācijas, kas ienāk no

sajūtu orgāniem, atlase un citas informācijas ignorēšana. Psihologs nosauc piecas galvenās īpašības, kas piemīt cilvēka uzmanībai:

- noturīgums;
- koncentrētība;
- pārslēgšana;
- sadalīšana;
- apjoms (Nikiforovs, 2007, 1999).

Aplūkojot norādītās īpašības var secināt, ka tās ir īpašības, kas ir svarīgas, lai veiksmīgi apgūtu visu jauno, ko piedāvā 1. klase skolēnam. Tāpēc darba autore tās aplūkos tuvāk.

Noturīgums – izpaužas spējā ilgā laika periodā saglabāt uz kādu objektu, darbības priekšmetu vērstu uzmanību, nenovērsties no tā un neatslābināt uzmanību. Uzmanības noturīgumu var noteikt dažādi cēloņi – cilvēka individuālās fizioloģiskās īpatnības, psiholoģiskās īpatnības un motivācija (Nikiforovs, 2007, 200).

G. Svence paskaidro, ka 1. klases skolēna uzmanība ir tik nenoturīga, ka pedagogam ir jāpielieto īpašas metodes, lai uzmanību spētu piesaistīt un noturētu bērnu uzmanību. Tikai ap 10 gadiem parādās uzmanības noturīgums, pārslēgšanās un atkal koncentrēšanās (Svence, 1999, 105).

Darba autore ir novērojusi, ka 1. klases skolēniem ļoti patīk dažādas mīklas un noslēpumi un vislabāk uzmanība tiek noturēta darbojoties praktiski. Svarīgi, lai uzdevumi nav par vieglu un nav par sarežģītu, jo veiksmīgi tiekot galā ar prasīto, skolēns gūst pozitīvu gandarījumu par paveikto.

Kā piebilst **A. Vorobjovs** – uzmanības noturīgums attīstās cilvēkā visā dzīves laikā (Vorobjevs, 1996, 50).

Koncentrētība – spēja noturēt apziņu uz vienu objektu un tās novēršana no citiem. Uzmanība tiks koncentrēta uz skolēnam interesējošām interesēm un nodarbībām.

Fizioloģiski tiek uzskatīts, ka bērni šajā vecumposmā spēj maksimāli koncentrēt uzmanību 20 minūtes, ja netiek mainītas metodes un paņēmieni, skolēniem stundās ir grūti koncentrēt uzmanību uz noteiktu mācību uzdevumu (Valtneris, 2001, 71).

Pārslēgšanās – uzmanības pārvešana no viena objekta uz citu, no viena darbības veida uz citu (Nikiforovs, 2007, 200).

A. Ļubļinska skaidro, ka bērna uzmanība mainās, jo mācību darbs izvirza jaunas, augstākas prasības, tāpēc ir nepieciešams attīstīt uzmanības īpašības. Tās veidojas tieši pašā mācību darba

procesā. Pirmās klases skolēnam uzmanības apjoms ir šaurs, tādēļ viņi nespēj vienlaicīgi aplūkot ilustrāciju un uz klausīt skolotājas stāstījumu par tās autora dzīvi un darbību (Lubļinska, 1979, 178). Tāpēc, piedāvājot 1. klases skolēniem izdales materiālus, jāļauj vismaz kādu minūti šo materiālu aplūkot un tikai pēc tam dot konkrēto uzdevumu šim materiālam.

Sadalīšana – cilvēka spēja sadalīt uzmanību telpā, paralēli veikt vairākus darbības veidus vai vairākas dažādas darbības (Nikiforovs, 2007, 201). Kā skaidro A. Vorobjovs, arī šī spēja cilvēkā attīstās visas dzīves garumā (Vorobjovs, 1996, 51).

Apjoms – uzmanības raksturojums, kas nosaka informācijas apjomu, kuru vienlaikus var saglabāt uzmanības laukā (Nikiforovs, 2007, 202). Tas parāda, cik vienlaicīgi spēj apstrādāt informācijas avotus.

Kad psihologi runā par kognitīvo attīstību, bieži atsaucas uz šveiciešu psihologu **Ž. Piažē**. Viņš ir definējis bērna kognitīvās attīstības fāzes, kuru pamatā ir sakarības starp bērna darbību un domāšanu. Attīstības fāzes apkopojis ir **H. Gudjons**. Uz jaunāko skolas vecumu attiecas konkrēto operāciju stadija. Šī stadija ilgst apmēram no 7 līdz 12 gadu vecumam. Konkrētās operācijas stadijas laikā bērns apgūst skaitļa jēdzienu. Viņš var pareizi klasificēt asimetrisku attiecību sēriju. Kā arī spēj veikt vienkāršas loģiskas operācijas. Saistībā ar bērna runas kompetences paplašināšanos attīstās arī viņa atmiņa. Taču savu loģiku bērns izmanto tikai notikumos, izpratnē un priekšstatos par konkrētiem notikumiem (Gudjons, 1998, 138).

Par intelekta attīstību liecina *runas* bagātība. Lai gan bērna runas attīstība strauju lēcieni piedzīvo pirmsskolā, arī skolā tā turpina attīstīties. Šajā vecumā skolēns prot labi izteikties, jaunu līmeni piedzīvo klausīšanās prasmju attīstīšana. Skolēnam ir nepieciešams klausoties „izlobīt” sev svarīgo informāciju, tie var būt uzdevumu nosacījumi, skolotāja paskaidrojumi u.c.

Jaunāko klašu skolēnu runas attīstībā īpaša nozīme ir rakstu valodas apguvei. **I. Miltiņa** uzskata, ka skolas vecumā notiek apzināta runas pārbūve: no fonētiski fonemātiskās uztveres un skaņu diferencēšanas sākumposmā līdz apzinātai visu valodas līdzekļu lietošanai. Reizē ar valodas attīstību bērns apgūst arvien jaunus jēdzienus, priekšstatus par apkārtējo vidi, paplašinās vārdu krājums. Tas nozīmē, ka runa ir cieši saistīta ar izziņas darbību, izziņas procesiem, it īpaši ar domāšanu (Miltiņa, Pastare, 1995, 9).

Analizējot G. Svences darbu, var secināt, ka viņa piekrīt I. Miltiņai, par bērnu runas attīstību šai posmā. Viņa akcentē, ka bērniem patīk eksperimentēt ar nedzirdētiem vārdiem, kā arī ar rupjo, necenzējamo leksiku. Runa arvien vairāk kļūst par pašregulācijas līdzekli. Lai mācītu bērnu koncentrēties uz to, kas viņam jā dara, var likt to atkārtot vairākas reizes. Risinot uzdevumu, var likt runāt līdzi, tādējādi izsekojot bērna domu gaitai (Svence, 1999, 107).

Sociālā attīstība

Sociālā attīstība ir cieši saistīta ar saskarsmi. Šī perioda sākumā nozīmīgs saskarsmes objekts ir cits pieaugušais – skolotājs. Darba autore novērojusi, ka 1. klases skolēni skolotāju uztver par ļoti svarīgu cilvēku. Bieži vecāki stāsta, ka bērns neklausā viņus, jo „skolotāja teica, ka uzdevums ir jāpilda savādāk”. To apstiprina arī A. Valtneris, kas norāda, ka vislielākā autoritāte ir skolotājs un bieži skolotājs ir bērnu uzticības persona, kurai bērni uzticas un stāsta savus pārdzīvojumus un dzīves notikumus vairāk nekā vecākiem (Valtneris, 2001, 70).

Kā skaidro G. Svence, šī perioda beigās nozīmīgu lomu ieņem vienaudži (Svence, 1999, 108). Darba autore ir novērojusi, ka 1. klasē bērni ir atsaucīgi un draudzīgi viens pret otru, bet ik palaikam maina draugus un šādos gadījumos veidojas konfliktsituācijas.

Skolēni ar fonemātisko nepietiekamību (FN) cenšas izvairās no grupu darbiem, jo šajos darbos ir nepieciešams sazināties, kā arī atsakās runāt klases priekšā vai citu klātbūtnē (Geidžs, Berliners, 1998, 176).

Emocionālā attīstība

Lai gan psihologi un pedagogi uzskata, ka pirmie iedīgļi ES koncepcijai veidojas jau 2 – 3 gadu vecumā, sākumskolai šai koncepcijai ir cita vērtība. Sākumskolā bērniem veidojas izpratne par savu vietu skolā. Sākumskolā skolēns sāk sevi apzināties kā unikālu un atšķirīgu cilvēku.

G. Svence skaidro, ka šajā vecumposmā skolēns mācās savā pašvērtējumā izmantot arī psiholoģiskus terminus, lai raksturotu sevi, diferencē fizisko raksturojumu no garīgā, iemācās raksturot savas rīcības motivāciju. Skolēni identificē sevi ar noteiktu dzimumu, piederību noteiktai grupai. Bērniem ir paškontroles iemaņas, viņi spēj distancēties no sava „es”, spēj būt empātiski un izjust citu domas un jūtas (Svence, 1999, 110).

Īpašu nozīmi iegūst spēja kontrolēt savu *gribu*. Aizejot uz skolu parādās stingri noteikumi, kā rezultātā 1. klases skolēnam ir jāmēģina pakļaut savu gribu. 1. klasē tas nav viegls uzdevums. Kā atzīst A. Ļubļinska, prasības, kuras ir obligātas un neapstrīdamas, skolēni nereti kritiski pārvērtē. Astoņus līdz desmit gadus vecs bērns uzskata, ka viņš pats zina ko un kā vajag darīt un ko var arī nedarīt. Turklāt arvien lielāka ietekme parādās vienaudžiem. Krasi izmainās arī motīvi, kas rosina bērnu gribas piepūli. 1. klases skolēnam ir svarīgs novērtējums par darbu – vai tā ir atzīme, vai uzlīme, vai arī uzslava. Šo atzinību viņš ir gatavs pieņemt no skolotāja, bet pieaugot lielākiem, svarīga ir vieta klases biedru vidū (Ļubļinska, 1979, 317). Bieži ir novērotas, ka skolēni saņemot pārbaudes darbus salīdzina savu veikumu ar citu bērnu veikumiem un šādā veidā veicinot pašvērtējumu par padarīto darbu.

Uzsākot skolas gaitas, bērna dzīvē ienāk daudz jaunu pārmaiņu. Mainās ikdienas ritms, pieaug pienākumi un bērnam ir jākļūst atbildīgākam. Lai gan 1. klasē tiek lūgts aktīvi iesaistīties vecākiem, lai palīdzētu bērnam pakāpeniski pieņemt jauno ikdienas ritmu, bieži bērnam jātiek galā pašam. Bērnam kļūst sarežģītāk adaptēties jaunajā vidē un pirmās skolas nedēļas pāiet milzīgā nogurumā. Iespaidu daudz un strauji tam ir jāpielāgojas, un laika gaitā bērni ļoti labi tiek galā ar šo uzdevumi.

Kas īpaši jāuzsver, ļoti nozīmīga loma ir bērnu skolotājam. Darba autore ir novērojusi, ka bērni katru skolotāja vārdu uztver kā neapgāzamu patiesību. Tāpēc bieži skolotāja personība ļoti ietekmē skolēna attieksmi pret lietām un arī dzīvi, kā arī attiecīgi motivējot, spēj veidot ticību savām spējām.

Analizējot autoru atziņas var secināt, ka šajā vecumposmā skolēniem piemīt paaugstināta kustību aktivitāte, kas sagādā bērniem grūtības ilgstoši nosēdēt mierīgi solā. Tāpēc, pedagogam ir jābūt pietiekoši radošiem, lai stundas vadītu dinamiski un iesaistītu visus skolēnus aktīvā darbībā visu mācību stundu. Šajā vecumā ir jāseko arī pareizas stājas veidošanai, skolotājam ir jāpievērš uzmanība kā skolēni sēž savos solos.

Jaunākajā skolas vecumā nostiprinās uztveres, uzmanības, atmiņas, iztēles, domāšanas un runas procesi. No izziņas procesiem sākumskolā visnozīmīgākā ir atmiņa, jo uz atmiņas balstās domāšanas attīstīšana. Sākumskolā domāšana ir konkrēta, abstrakto jēdzienu lietošana bērniem sagādā grūtības.

Jaunāko klašu skolēnu runas attīstībā īpaša nozīme ir rakstu valodas apguvei. Šajā vecumā notiek apzināta runas pārbūve: no fonētiski fonemātiskās uztveres un skaņas diferencēšanas sākumposmā līdz apzinātai visu valodas līdzekļu lietošanai.

Lielākais izaicinājums, ar ko saskaras pedagogs sākumskolā, ir dažāds bērnu sagatavotības līmenis un skolēnu motivācija mācību darbam. Psihologi uzsver, ka šajā vecumā ir visaugstākā mācīšanās motivācija.

Lai būtu iespējams izprast kā strādāt ar bērnu sākumskolā, ir jāņem vērā ne tikai bērna vecumposma īpatnības, bet arī jānoskaidro un jāizprot, kas veido valodas traucējumus. Diplomdarba autore nākamajā nodaļā aplūko un analizē zinātnisko un metodisko literatūru par fonemātiskajiem procesiem un to koriģējošajiem virzieniem.

2. Fonemātiskie procesi logopēdijā

Bieži pirmais iespaids par cilvēku veidojas ne tikai no viņa ārējā izskata, bet arī no tā, kāda ir cilvēka valoda. Par cilvēka inteligenci liecina skaidra, stilistiski un gramatiski pareiza valoda. Kā savā grāmatā raksta A. Kauliņa un S. Tūbele „valodas izpratne, valodas zināšanas un valodas lietošana ietekmē jebkura cilvēka sociālo un kultūras dzīvi” (Kauliņa, Tūbele, 2012, 5).

Lai attīstītu valodu, svarīgs priekšnoteikums ir vide, kurā atrodas bērns. Bērns mācās runāt no tiem cilvēkiem, kas viņam ir vistuvāk, parasti tie ir bērna vecāki. Svarīgi, lai bērns dzird skaidru, pareizu, izteismīgu un emocionālu valodu, jo, kā saka M. Montessori, bērns visu, ko redz, dzird, sevī uzsūc kā švamme. Angļiem ir sakāmvārds – nav jēgas audzināt bērnus, viņi tāpat izaugs līdzīgi Jums. Ja bērna aprūpētājs runā neskaidri, to darīs arī bērns, jo mazais cilvēks mīl visu atdarināt.

Lai bērns veiksmīgi spētu atdarināt valodu ir nepieciešama attīstīta dzirde. Dzirde – subjektīva sajūta, ko rada gaisa svārstību mehāniskās enerģijas iedarbība uz dzirdes receptoriem. Cilvēks uztver skaņas no 10-20 Hz līdz 20 kHz. Dzirdēšana ir galvenā auss funkcija (Lūse, 2012, 86).

Dzirde attīstās jau prenatālajā periodā. I. Miltiņa skaidro, ka ar dzirdes starpniecību bērns uztver apkārtējo runu, atdarina to un kontrolē savu izrunu. Pat nelielas dzirdes pavājināšanās dēļ runas attīstības sākumā bērnam rodas valodas sistēmas nepietiekama attīstība (Miltiņa, 2005, 31).

Logopēdijā īpaši tiek runāts par fonemātisko dzirdi, kas tiek raksturota kā ”cilvēkam piemītoša smalki diferencēta dzirde, kas nodrošina valodas skaņu uztveršanu, vārdu skanējumu veidojošo fonēmu atšķiršanu un pazišanu. Runas dzirdei ir izšķiroša nozīme valodas skaņu jomas apgūvē un diferencēšanā. Runas dzirde attīstās pakāpeniski: bērnam veidojas precīzi, diferencēti vārdu un atsevišķi skaņu akustiskie un artikulācijas tēli. Ja runas dzirdes attīstība aizkavējas (pēc dzirdes nediferencē atsevišķas runas skaņas) novēro specifiskus izrunas traucējumus, rodas grūtības iemācīties lasīt un rakstīt, jo attīstīta runas dzirde ir šo prasmju svarīgs priekšnoteikums.” (Lūse, 2012, 283). I. Miltiņa un D. Augstkalne skaidro, ka fonemātiskā dzirde attīstās līdztekus skaņu artikulācijas apgūvei, jo veiksmīgāk notiek skaņu izruna, jo pilnīgāk notiek tās atšķiršana pēc skanējuma (Miltiņa, Augstkalne, 2016, 108 – 109). Dzirdes attīstībai nozīmīga ir gan iedzimtība, gan sociālā vide. Ja visi procesi attīstās atbilstoši bērna vecumam, skolēns veiksmīgi tiek galā ar visiem dzimtās valodas attīstošajiem uzdevumiem. Tiklīdz aizkavējas dzirdes attīstība,

rodas grūtības ne tikai skaņu saklausīšanai, bet arī precīzai skaņu izrunai. Likumsakarīgi, izrunājot nepareizi skaņas, kavējas rakstīšanas procesu apguve un kļūst mulsinoša lasītprasmes apguve.

Par fonemātisko dzirdi runā daudzi pedagogi, visi akcentē, fonemātiskās dzirdes nozīmi skolēnu spējā apgūt valodu, jo fonemātiskās dzirdes galvenais uzdevums ir „spējas analizēt un sintezēt skaņas vārdos” (Nikolajevs, 2000, 59). Spēja saklausīt vārdos skaņas un to analīze palīdz skolēniem apgūt rakstītprasmi.

Kā skaidro I. Miltiņa, runas veidošanā piedalās gan galvas smadzeņu pieres un deniņu, gan paura un pakauša daivas. Deniņu daivas augšējā deniņu krokā un šķērskrokas priekšējā daļā rodams runas dzirdes (sensorais) apvidus – Vernika centrs – runas dzirdes analizatora centrālā (kortikālā) daļa. Šis galvas smadzeņu garozas veidojums koordinē valodas uztveri, izpratni, valodas skaņu diferencēšanu (Miltiņa, 2005, 26).

Savā darbā Hadaņonoka akcentē, ka kreisā puslode atbild par vārdu un skaitļu uztveri, informācijas pārstrādi, runāto un rakstīto valodu, abstrakto (loģisko) domāšanu, spēju plānot darbību loģiskā secībā, kā arī par emocijām – cerību, prieku darboties, apņēmību, apmierinājumu par paveikto (Hadaņonoka, Hadaņonoka, 2014, 12).

Bērniem, kam apgrūtināta lasīšanas un rakstīšanas iemaņas ir primāra, traucēta kreisās deniņu daivas attīstība, jo šīs galvas smadzeņu daļas intensīvi sāk attīstīties septiņu gadu vecumā, beidzas ap 12 gadu vecumu un pat vēlāk (Lūse, Tūbele, 2012, 18).

S. Tūbele skaidro, ka šīs smadzeņu daļas attīstību kavē dažādi kaitīgie faktori, kas bērnu var piemeklēt gan pirmsdzemdību, gan dzemdību, gan arī vēlākajā laikā. Traucējoši var būt pat nelieli lokāli asinsizplūdumi dzemdību laikā. Nekādi izteikti simptomi līdz 7 gadu vecumam neparādās (Tūbele, Lūse, 2012, 18).

Kaitīgo faktoru iedalījums:

- 1) intrauterīnā patoloģija laika posmā no grūtniecības 4. nedēļas līdz 4. mēnesim. Kā veicinātājfaktori minami grūtniecības toksikozes, vīrusu infekcijas, traumas, rēzusa faktora nesaderība, medikamentu iedarbība u.c.;
- 2) dzemdību traumas, jaundzimušā asfiksija, kas rada asinsizplūdumus galvas smadzenēs;
- 3) dažādas saslimšanas bērna pirmajos dzīves gados (deguna, deguna dobuma, vidusauss slimības, veidojumi aizdegunē, komplikācijas pēc infekciju slimībām, dažādas intoksikācijas u.c.;
- 4) galvas traumas pirmsskolas vecumā. Atkarībā no kaitīgā faktora ietekmes laika, organiskā bojājuma pakāpes un lokalizācijas (centrālajā vai perifērajā runas aparāta daļās) veidojas dažādi valodas traucējumi dažādās smaguma pakāpēs;

- 5) pārmantotības faktori – valodas traucējumi visbiežāk apvienosies ar intelekta traucējumiem.
- 6) nelabvēlīgi sociālie un sadzīves apstākļi, kas rada mikrosociālo „valodas neaudzinātību”, traucējumus emocionālajā un gribas jomās (Miltiņa, Pastare, 1995, 5).

Logopēdijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā tiek paskaidrots, ka fonemātiskie traucējumi ir balsīgo un nebalsīgo līdzskaņu (p-b, t-d u.c), ķ – č, ģ – dž, garo un īso patskaņu (a –ā u.c) izlaidumi, jaukšana vai aizstāšana rakstrunā un /vai lasīšanā (Lūse, 2012, 102). Analizējot jaunākā skolas vecumposma īpatnības, tika noskaidrots, ka 1. -4. klasei notiek apzināta runas pārbūve, un šī posma noslēgumā skolēni lieto apzināti visus valodas līdzekļus. Skolā fonemātiskie traucējumi izpaužas kā rakstīšanas un lasīšanas grūtības. Nepietiekami attīstīta lasīšanas un rakstīšanas prasmju apguve kavē sekmīgi apgūt mācību procesu.

G. Tomele secina, ka neizveidojusies mutvārdu runas sistēma vai tās traucējumi ir viens no galvenajiem cēloņiem, grūtībām vai traucējumiem rakstu valodas apguves procesā. Ja bērns nav apguvis un nespēj pareizi lietot mutvārdu runu automātiskā līmenī, tad nespēs apgūt un pārvaldīt rakstu runu. Ar to var izskaidrot specifiskās rakstīšanas un lasīšanas kļūdas sākumskolā (Tomele, 2013, 222),

Mutvārdu runa un rakstīšana ir valodas divas formas, ko lieto tikai cilvēku sabiedrībā. Rakstīšana ir cieši saistīta ar mutvārdu runu un var realizēties tikai tad, ja ir pietiekams tās attīstības līmenis. Bērniem, sākot mācīties skolā, līdzšinējais runas noformējums(mutvārdu) mainās pret grafiskām zīmēm. Sakarā ar to, mainās arī runas mehānismi un tie kļūst daudz sarežģītāki. Dzirdes un kustību analizatoriem , kas jau ir izveidojušies, pievienojas redzes analizators, kas analizē un sintezē uztveramā teksta redzes signālus. Te nepieciešamas īpaši organizētas acu kustības. Rakstīšanas laikā vēl pievienojas ļoti sīkas tās rokas kustības, ar kuru raksta.

Galvenos rakstīšanas traucējumu simptomus apkopojusi S. Tūbele:

- burtu kropļojumi, to jaukšana un aizstāšana;
- vārda zilbju struktūras kropļojumi;
- atsevišķu vārdu kopā rakstīšanas traucējumi (piemēram priedēkli raksta atsevišķi: uz runāja, vai arī saraksta kopā prievārdu ar tam sekojošo vārdu: uzgalda;
- disgramatismi (Lūse, Tūbele, 2012, 18).

Lasīšanas traucējumu pamatā ir to psihisko funkciju nepietiekama attīstība, kas nodrošina lasītprasmes apguvi (redzes analīze un sintēze, telpiskie priekšstati, fonemātiskā analīze un sintēze un mutvārdu runa un citi). Lasīšanas traucējumi ir saistīti ar mutvārdu runas attīstības

nepilnībām. Uztverot valodu kā komplicētu sistēmu, novirzes jebkurā tās attīstības komponentā radīs iespēju veidoties traucējumam tāda sarežģīta procesa apgūvē kā lasīšana. Gan skaņu izrunas traucējumi, gan fonemātiskā uztvere, gan vārdu krājums un runas gramatiskās uzbūves nepietiekama attīstība var būt lasīšanas traucējumu pamatā.

Kopumā var izdalīt divas noteicošo faktoru grupas, kas izraisa lasīšanas traucējumus:

1. valodas funkciju traucējumi – ietilpst gan fonemātiskās uztveres, gan fonemātiskās analīzes un sintēzes, gan leksiskas, gan arī runas gramatiskās jomas traucējumi.
2. Neverbālo funkciju traucējumi – redzes uztveres (redzes analīzes un sintēzes) un telpisko priekšstatu traucējumi (Tūbele, 2008, 38. -41.).

Balstoties uz fonemātisko traucējumu rašanās cēloņiem, var secināt, ka lasīšanas un rakstīšanas traucējumi rodas uz nepietiekamas fonemātisko procesu attīstības pamata. Tāpēc diplomdarbā netiks analizēti lasīšanas un rakstīšanas traucējumi, bet gan to cēloņi, kas ir nepietiekami attīstīti fonemātiskie procesi un mutvārdu runa.

Kā skaidro logopēdijas terminu skaidrojošā vārdnīca, fonemātiskie procesi ietver fonemātiskos priekšstatus, fonemātisko analīzi, fonemātisko sintēzi un. Lai fonemātiskie procesi veiksmīgi attīstītos ir daži svarīgi priekšnoteikumi- jābūt labi attīstītai:

- dzirdes uzmanībai;
- dzirdes uztverei;
- runas dzirdei;
- skaņu izrunas jomai (Lūse, 2012, 102).

Ja kāds no šiem priekšnoteikumiem nav pilnvērtīgi attīstījies, tiek kavēta visa bērna valodas attīstība. Kā skaidro A. Baumanē, ja bērni skaņas vārdos izlaiž vai tās izrunā nepareizi, ja vārdus izrunā daļēji, neprecīzi, saviļāti, ja agramatiski veido teikumus, tad minētās kļūdas var parādīties rakstībā. Skaņu izrunas traucējumi rakstību ietekmē tādā gadījumā, ja skolēnam ir vāja fonemātiskā uztvere un nepilnīgi attīstīta skaņu analīze (Baumanē , 1986, 8).

Fonemātiskos procesus skaidro arī S. Tūbele, kura atsaucas uz A. Jastrobovu, kura skaidro, ka lasīšanas un rakstīšanas traucējumu pamatā ir mazattīstīti fonemātiskie procesi, jo skolēnam nav pietiekami skaņu analīzes un sintēzes iemaņu (Tūbele, 2002, 16).

Fonemātiskie priekšstati – priekšmeta vai parādības uzskatāmu tēlu, kas rodas uz iepriekšējas pieredzes pamata, atveidojot to atmiņā vai iztēlē. Fonemātiskie priekšstati veidojas iekšēji pēc vārda skaņu tēla. Fonemātiskie priekšstati ir izveidojušies, ja cilvēks saskaņā ar šo tēlu var nosaukt gan vārdu, kas sākas ar noteiktu skaņu, gan vārdus ar noteiktu skaņas skaitu, gan vārdus, kuros skaņas ir noteiktā pozīcijā (Lūse, 2012, 102).

Lai skolēns spētu sekmīgi darboties skolā, ir jāattīsta spēja analizēt valodu. Kā skaidro S. Tūbele - *fonemātiskā analīze* ir vārdā esošo fonēmu artikulācijas, secības un vietas noteikšana (Tūbele, 2002, 115). Tas nozīmē, ka normāli attīstīts skolēns bez grūtībām spēj noteikt skaņas atrašanās vietu vārdā. Lielākoties bērni dzird ar kādu skaņu sākas vārds, ar kādu skaņu beidzas vārds. Grūtības sagādā noteikt skaņas, kas atrodas vārdam pa vidu.

Fonemātiskā sintēze – prasme veikt attiecīgu prāta darbību, savienojot atsevišķās daļas vienotā veselumā (skaņas – zilbēs, zilbes – vārdos, vārdus – teikumos) un pēc tam šo veselumu domās atpazīt (Lūse, 2012, 102).

Fonemātiskā sintēze sāk attīstīties jau preverbālajā attīstības posmā. Kā skaidro I. Hadaņonoka, šis posms ietekmē arī skaņu analīzes un sintēzes procesu, ko dažkārt sauc par bērnu otro dzirdi jeb fonemātisko uztveri. Bērns dzird skaņas anatomiski, bet neatšķir tās. Līdz ar to tiek traucēts rakstīšanas process un lasīšanas process (Hadaņonoka, 2014, 12).

R. Kardaleska un **A. Karovska – Kristovska** skaidro, ka jau pirmsskolas vecumā ir nosakāms, kā bērnam veiksies nākotnē ar lasītprasmi. Mazi bērni, kas sekmīgi veic fonemātiskos procesus, visticamāk, nākotnē būs vieni no labākajiem grāmatu lasītājiem (Kardaleska, Karovska – Kristovska, 2018, 24). Arī sākumskolā latviešu valodas stundās vislabāk veicas tiem skolēniem, kam ir veiksmīgi attīstījusies valoda atbilstoši vecumam. Šiem bērniem ir plašs vārdu krājums, bagāta valoda un lielākoties nesagādā grūtības pēc dzirdes rakstīt verbālo informāciju.

Analizējot bērnu prasmi diferencēt skaņas pēc dzirdes, S. Tūbele uzsver, ka fonemātiskā uztvere ir tā, kas palīdz skaņas atpazīt dažādās pozīcijās un variācijās. Ja šī prasme ir nepietiekami attīstīta, būs grūtības burtu apgūvē (Tūbele, 2008, 29).

Psihologi skaidro, ka veiksmīgi attīsta fonemātiskā uztvere palīdz izprast lasīto tekstu, ja šī prasme nav attīstīta tā var būt par pamatu lasītprasme nepietiekamai apguvei (Hirshor, Dye, Hauser, Supalla, Bavelier, 2015). Darba autore piekrīt šai atziņai, jo, ja 1. klases skolēnam ir grūtības veikt fonemātiskos procesus, tad viņš nevar izprast lasīto tekstu. Skolēns veido priekšstatu par vārda nozīmi, nevis par tekstu.

R. I. Lalajeva analizējot fonemātiskās uztveres attīstību, skaidro, ka tā attīstās noteiktā secībā – vispirms bērns iemācās diferencēt patskaņus un pēc tam līdzskaņus. Tas izskaidrojams ar to, ka patskaņi ir „skaļāki” (Лалаева, 1983, 67).

Lai uzsāktu koriģējoši attīstošo darbību, logopēdam jāveic fonemātiskās uztveres pārbaudi, kas sevī ietver:

- anatomiskās dzirdes pārbaudi;
- fonemātiskās analīzes pārbaudi;

- fonemātiskās sintēzes pārbaudi;
- sarežģītas zilbju struktūras vārdu pārbaudi (Tūbele, 01.11.2016.).

Anatomisko dzirdi pārbauda ar čukstus runu, vēro, kā bērns to uztver. Bērnam čukstus vārdus vai frāzes izsaka dažādos attālumus – 5; 4; 3; 2; 1; no auss gliemežnīcas. Bērns ar normālu dzirdi, spēs atkārtot frāzes čukstus runā 6-7 metru attālumā no auss. Bērnu apsēdina ar muguru pret logopēdu. Pārbaudi sāk no tuva attāluma un lēnām attālinās.

Pārbaudot fonemātisko analīzi konstatē:

- vai bērns saprot vienkāršas instrukcijas (dod, ņem, liec);
- vai uztver atsevišķus vārdus no citiem vārdiem;
- vai saklausā atsevišķas skaņas zilbēs un vārdos;
- vai atceras zilbju rindas ar 2 -4 elementiem (ma –me – mu – mo);
- kā uztver ritmu, vai var izklausīt vienkāršu ritmu, zilbju skaitu vārdos;
- vai no 3 -4 attēliem var pēc ritmiska klauvējiena atrast vajadzīgo.
- vai var mutiski noteikt skaņu skaitu vārdā.

Pēc fonemātiskās analīzes pārbaudes secina, kurā posmā bērnam rodas grūtības:

- kādā zilbju struktūrā;
- nosaucot patskaņus vai līdzskaņus;
- vai nav grūtību izdalāmo skaņu diferencēt no akustiski līdzīgām skaņām (Tūbele, 2002, 46. -47.)

Ja nepieciešams, veic padziļinātu fonemātiskās analīzes pārbaudi, kur notiek darbs ar skaņošanu.

Rūpīgi pārbaudot fonemātisko uztveri, logopēds konstatē, kāda ir fonemātiskās nepietiekamības pakāpe un kādos fonemātiskās analīzes vai sintēzes posmos ir traucējumi (Tūbele, 2002, 27).

Fonemātiskās nepietiekamības pakāpes:

- 1) Nepietiekami atšķir un ir grūtības tikai nepareizi izrunājamo skaņu analīzē. Pārējo vārdu skaņu sastāvu un zilbju analīzi veic pareizi.
- 2) Nepietiekami atšķir daudz skaņu no dažādām fonētiskām grupām, kaut gan mutiski tās izrunā pietiekami skaidri.
- 3) Bērns „nedzird” skaņas vārdā, neatšķir skaņu elementu atšķirības, nespēj noteikt skaņas vārdā un to secību. (Tūbele, 01.11.2016.)

S. Tūbele un I. Vilka ir izstrādājušas bērnu fonemātikās uztveres pārbaudes kritērijus un rādītājus, pēc kuriem var noteikt bērnu fonemātiskās nepietiekamības pakāpi. Piedāvātie kritēriji tabulā.

1. tabula. Bērnu fonemātiskās uztveres pārbaudes kritēriji un rādītāji (Pēc S. Tūbeles un I. Vilkas).

Kritēriji	Rādītāji
Fonemātiskie priekšstati	1. Zilbju rindu atkārtošana
	2. Nosaukt vārdus ar konkrētu skaņu
	3. Akustiski līdzīgi skanošo vārdu nosaukšana
	4. Nosaukt vārdus ar konkrēto skaņu skaitu
Fonemātiskā analīze	1. Vārdu dalīšana zilbēs
	2. Īso un garo patskaņu atšķiršana
	3. Pirmās un pēdējās skaņas izšķiršana
	4. Skaņu secības noteikšana vārdā
Fonemātiskā sintēze	1. Skaņu sapludināšana zilbēs
	2. Zilbju sapludināšana vārdā
	3. Salikteņu veidošana
	4. Vispārinājumu noteikšana

Par katru izpildīto rādītāju bērns tiek novērtēts no 1 līdz 4 ballēs.

Vērtējumu līmeņi:

4 balles – uzdevumu veic patstāvīgi;

3 balles – uzdevumu veic ar palīdzību;

2 balles – uzdevumu veic ar grūtībām;

1 balle – uzdevumu nespēj veikt.

Vērtējuma rādītāji:

45 - 48 punkti par visiem uzdevumiem – fonemātiskās uztveres traucējumi nav konstatēti;

37 – 44 punkti – fonemātisko traucējumu viegla pakāpe;

27 – 36 punkti - fonemātisko traucējumu vidēja pakāpe;

- 26 punkti – fonemātisko traucējumu smaga pakāpe (Tūbele, Vilka, 195, 2016).

Fonemātiskās sintēzes laikā bērns apvieno skaņas zilbēs un zilbes vārdos. Pirmsskolas vecuma bērns to veic mutiski, skolas vecuma bērns rakstot, lasot. Lasīšanas vingrinājumos jācenšas, lai jau no paša sākuma bērni lasītu vārdu pa zilbēm.

Attīstot fonemātiskos procesus, bērns tiek labāk sagatavots jaunajam mācību darbam skolā. Jaunajam skolēnam uz skolu tiek līdzīgi iedotas „pamatprasmes” lasīšanas un rakstīšanas apguvei.

Koriģējoši attīstošie darbības virzieni fonemātisko procesu pilnveidei

Analizējot zinātnisko literatūru, darba autore noskaidroja, ka fonemātiskie procesi sastāv no trim grupām – no fonemātiskajiem priekšstatiem, fonemātiskās analīzes un fonemātiskās sintēzes.

S. Tūbele un J. Lūse skaidro, ka bieži ir gadījumi, kad skolēni prot izrunāt visas skaņas, bet, nav pietiekami attīstīta fonemātiskā analīze un sintēze, tāpēc korekcijas virziens ir fonemātiskās dzirdes attīstīšana (Tūbele, Lūse, 2012, 45).

Neatkarīgi no skolēnu vecuma, veicot logopēdisko korekcijas un attīstošo darbu ar bērniem, kuriem ir fonemātiskā nepietiekamība, ir šādi uzdevumi:

- mācīt skolēniem saklausīt valodas skaņas;
- pilnveidot fonemātisko uztveri;
- nostiprināt skaņu analīzes un sintēzes līmeni, un pakāpeniski iemācīt sarežģītākus skaņu analīzes un sintēzes paņēmienus.

Kā skaidro O. Ņesterovs, pirms skolēni sāk lasīt zilbes un vārdus ar jauno burtu, viņi vārdus sadala zilbēs un skaņās, izdala jauno skaņu, veic vārdu analīzi. Veidojot vārdus ar jauno skaņu, tiek veikti sintētiskie uzdevumi. Strādājot ar saliekamo ābeci, analīze ar sintēzi saistās īpaši cieši. Vispirms vārdus analizē – sadala zilbēs un skaņās, tad tos saliek no burtiem un lasa – sintezē. (Ņesterovs, 1973, 15).

Darba autore secina, ka, lai palīdzētu skolēniem ar fonemātisko nepietiekamību, ir jāpiedāvā uzdevumi, kas attīsta fonemātisko uztveri.

Fonemātiskie priekšstati tiks pilnveidoti, ja piedāvās:

- diferencēt pēc dzirdes dažādas zilbju grupas;
- lasīs zilbju tabulas
- nosaukt vārdus ar konkrētām skaņām;
- lasīt un taktēt pēc artikulācijas līdzīgus vārdus;
- domāt vārdus ar noteiktu skaņu skaitu;

Fonemātiskā analīze tiks pilnveidota, ja pratīs noteikt:

- pirmo skaņu vārdā un sadomāt ar to vārdus;
- pēdējo skaņu vārdā un sadomās ar to vārdus;

- otro skaņu vārdā un sadomāt ar to vārdus;
- 3., 4., 5. skaņu vārdā un noteikt, kura skaņa ir pirms un pēc šīs skaņas;
- kura skaņa vārdā ir starp norādītajām skaņām;
- sadomāt vārdus, kuru noteikta skaņa būtu līdzskanis (patskanis);
- salikt vārdus no piedāvātām zilbēm un atrast vārdam attēlu;
- noteikt zilbju skaitu piedāvātos vārdos;
- atšķirt īsos un garos patskaņus vārdos, attēlu nosaukumos;
- salikt no kustīgās ābece attēlu nosaukumus.

Fonemātiskās sintēzes iemaņas tiks pilnveidotas, ja piedāvās:

- savienot skaņas zilbēs, vārdos;
- no viena vārda burtiem sadomāt iespējami daudz jaunu vārdu;
- izklaidus dotās zilbes sakārtot vārdos;
- veidot no piedāvātajiem vārdiem salikteņus;
- veidot vispārinošos vārdus;
- izlaisto burtu ierakstīšana vai ievietošana.

Analizējot zinātnisko un metodisko literatūru, darba autore secina, ka, lai bērnam attīstītos valodas sistēma atbilstoši vecumam, ir svarīga dzirde. Dzirde nodrošina valodas skaņu uztveršanu, vārdu skanējumu veidojošo fonēmu atšķiršanu un pazišanu. Runas dzirde attīstās pakāpeniski.

Runas veidošanā piedalās gan galvas smadzeņu pieres un deniņu, gan paura un pakauša daivas. Bērniem, kam apgrūtināta lasīšanas un rakstīšanas iemaņas, traucēta kreisās deniņu daivas attīstība. Smadzeņu daļas attīstību var ietekmēt dažādi kaitīgi faktori, kas bērnu var piemeklēt gan pirmsdzemdību, gan dzemdību laikā, gan arī dzīves laikā.

Fonemātiskie procesi sevī ietver fonemātiskos priekšstatus, fonemātisko analīzi un fonemātisko sintēzi. Fonemātiskie priekšstati veidojas uz iepriekšējas pieredzes pamata, atveidojot atmiņā vai iztēlē priekšmeta un parādības uzskatāmu tēlu. Fonemātiskā analīze ir vārdā esošo fonēmu artikulācijas, secības un vietas noteikšanu. Fonemātiskā sintēze – prasme veikt attiecīgu prāta darbību, savienojot atsevišķas daļas vienotā veselumā – burtus – zilbēs, zilbes – vārdos) un pēc tam šo veselumu prātā atpazīt, kas ir būtisks nosacījums lasītprasmes pilnveidei.

Balstoties uz teorētiskām atziņām, diplomdarba autore nākamajā nodaļā, veidos korigējoši attīstošos uzdevumus 1. klases skolēniem, lai pilnveidotu fonemātisko uztveri.

3. Logopēdiskā darbība ar 1. klases skolēniem, kuriem ir fonemātiskā nepietiekamība

3.1. Pētījuma organizēšana un izmantoto metožu raksturojums

Darba autore veiks logopēdisko izmēģinājuma darbību balstoties uz izanalizēto zinātniskās literatūras un avotu pamata par tēmu fonemātisko procesu pilnveide. Diplomdarba otrajā nodaļā tika secināts, ka fonemātiskā nepietiekamība veidojas uz nepilnīgi attīstītas mutvārdu runas bāzes, kas tālāk ietekmē skolēna sekmes apgūt lasīšanas un rakstīšanas prasmes.

Uzsākot diplomdarba izstrādi, darba autore devās uz Siguldas X skolu un iepazīstināja skolas direktori, direktora vietnieci izglītības jautājumos un skolas logopēdu, ar diplomdarba mērķi un plānotajiem uzdevumiem.

Diplomdarba pētījuma veikšanai tika piedāvāta 1. s klase, kurā mācās 22 skolēni – 11 meitenes un 11 zēni.

Pētījumā izmantotās pētījuma metodes:

Pētījuma sākumā 1. klasē tika veikta *frontālā* pārbaude, kuras laikā skolēniem tika diktēts diktāts. Pēc diktāta rezultātu apkopošanas tika izveidota logopēdiskā grupa skolēniem, kuri uzrādīja daudz kļūdas ar burtu izlaidumiem vai to aizvietošanas, kā arī nelietoja garumzīmes.

Lai iegūtu priekšstatu par izvēlētajiem skolēniem, darba autore *intervēja* klases audzinātāju, kura ikdienā strādā ar skolēniem un ir labi iepazīsusi skolēnus, pārzina to zināšanu līmeni un viņu raksturu (1. pielikums). Klases audzinātāja 1. klasei māca gandrīz visus mācību priekšmetus un skolēnus ir labi iepazīsusi. Klases audzinātāja pastāstīja, par faktoriem, kas varētu ietekmēt skolēnu sekmes un kavēt mācību satura apguvi. Skolotāja padalījās ar saviem novērojumiem par skolēnu saskarsmi ar vienaudžiem. Kā arī pastāstīja, kāda ir valodas attīstības dinamika no septembra līdz novembrim.

Pēc frontālās pārbaudes un sarunas ar klases audzinātāju, tika izvēlēti skolēni, kuriem tiešām ir nepieciešama logopēda palīdzība.

Viena no visizplatītākajām pētījuma metodēm ir *novērošana*. Kā skaidro **Dz. Albrehta**, tā palīdz pedagogam iepazīt savus audzēkņus dabiskos apstākļos (Albrehta, 1998, 32). Novērošana sniedz pirmo ieskatu ne tikai skolēnu mācību spēju iepazīšanā, bet arī parāda skolēnu rakstura iezīmes un spēju rīkoties nestandarta situācijās. Lai novērošana būtu objektīva, jāprot atlasīt

būtisko, raksturīgāko, saskatīt vispārīgo un konkrēto (Jurgena, 2002, 45). Novērošanas rezultāti ir jāfiksē protokolā (pielikums).

Lai secinājumi būtu objektīvāki tikai veikta arī *skolēnu darbības produktu analīze*, jo, kā skaidro **I. Jurgena** – katra darbība dod rezultātus, kurus var izvērtēt, izdarīt secinājumus pēc to kvalitatīvajiem un kvantitatīvajiem rādītājiem (Jurgena, 2002, 46). Darba autore aplūkoja skolēnu darba burtnīcas, rakstu darbu burtnīcas, kontroldarbus un dienasgrāmatas, pēc šiem skolēnu produktiem, tika veikti secinājumi par skolēnu attieksmi pret mācību darbu, par individuālajām īpašībām, kā arī izpētīt mācību dinamiku.

3.2. Skolēnu logopēdiskā izpēte, grupas raksturojums

Pētījuma sākumā tika veikta 1. klases skolēnu frontāla pārbaude. Pētījumā piedalījās 22 skolēni, 11 meitenes un 11 zēni. Skolēniem tika piedāvāts diktāts, kas sastāvēja no mazajiem un lielajiem rakstītajiem burtiem, zilbēm, dažādiem vārdiem, kuru garums ir no divu līdz trīs zilbju garuma, un diviem teikumiem. Diktātu izstrādāju konsultējoties ar skolas logopēdu.

Diktāts – ū, i, j, b, j, k, ā, ž, d, f

Ī, L, H, N, S, E, B, Ķ, O

Tā, bo, krū, plī, stri, dze

Zēni, kāļi, glāze, biete, grozi, termometrs, pirksti.

Saule spīd spoži. Priedē aug čiekuri.

Bērni diktātu rakstīja uz lapām, esam ar bērniem labi pazīstami un viņi ir pieraduši ik palaikam rakstīt diktātus. Diktātu kļūdu labojums, parādīja galvenās kļūdas rakstu darbā (skat. 2. tabulu).

2.tabula. *Diktātā pieļauto kļūdu raksturojums.*

Kļūdas	Neprot uzrakstīt lielos, mazos b.	Trūkst garumzīmes	Trūkst divskaņi	Burtu izlaidumi	Citas kļūdas
Skolēns					
1. Maija	1	2	3	7	Neprecīzi saklusa vārdus – termometrs-

					temoetrs, čiekuri - čikri
2. Kaspars	11				Termometrs – tarmo, spīd – spīb, zēni – zani. Darbs nav pabeigts. Lielo burtu atšķiršana.
3. Pauls	4	7	4		Vārdos trūkst garumzīmes, Vārdi ar divskaņiem tiek rakstīti – spoži – spoaži, priede – preide. [č]→[š].
4. Māris	5		4	3	Lielo burtu atšķiršana, [b] → [d] biete – dite, [č]→[š] čiekuri – šikuri. Trūkst divskaņi. Teikumu sākums tiek rakstīts ar

					mazo burtu, netiek ielikta gala pieturzīme.
5. Dāvids	6				Lielo burtu atšķiršana. Nav zilbju rakstīšana. Teikumu sākums tiek rakstīts ar mazo burtu, netiek ielikta gala pieturzīme.
6. Lāsma	5	2		1	Lielo burtu atšķiršana. Teikumu sākums tiek rakstīts ar mazo burtu, netiek ielikta gala pieturzīme
7.Raitis	1	2		3	Aizvieto rakstībā [r] → [l]. Pazaudē burtus vārdiem – priedē - priē

8.Elizabete	2	5	2		Jauc burtu kārtību vārdos – zde, divskani [o] → [u] grozi – gruzi.
9. Dans	3				Lielo burtu atšķiršana. Teikumu sākums tiek rakstīts ar mazo burtu, netiek ielikta gala pieturzīme.
10. Silvestrs	1			1	Grūtības rakstīt garus vārdus – termometrs – trenermtes. Trūkst pieturzīmes teikuma galā.
11.Rihards	2			1	Teikumu sākums tiek rakstīts ar mazo burtu, netiek ielikta

					gala pieturzīme.
12.Keita	1	1		1	
13.Māra				1	Grūtības rakstīt garus vārdus – termometrs – trmumetris, Teikumos trūkst pieturzīmes.
14.Emīls	2				
15. Monta	9				Lielo burtu atšķiršana. Teikumu sākums tiek rakstīts ar mazo burtu, netiek ielikta gala pieturzīme.
16. Miks	2			1	
17. Kate	2	1			
18. Anna	2			1	
19. Gatis	1				Teikumu sākums tiek rakstīts ar mazo burtu, netiek ielikta gala pieturzīme.

20.Laima					
21.Marta					
22.Ance					

Izvērtējot skolēnu darbus var secināt, ka daļai skolēnu nav līdz galam apgūti lielie burti. Diviem skolēniem ir grūtības diferencēt īsos un garos patskaņus. Četriem bērniem rakstu valodā „pazūd” divskaņi. Vienam skolēnam rakstu valodā vārdos ir burtu izlaidumi. Būtiskākās kļūdas, ko skolēni ir pieļāvuši diktātā ir:

- Lielo burtu atšķiršana – 5
- Pieturzīmju lietojums teikuma beigās – 8
- Teikumu sāk ar mazo burtu – 7
- Daudzzilbju vārdu rakstība – 4
- Burtu izlaidumi vārdos – 10
- Burtu aizvietošana – 4

Kļūdas rakstu darbos norāda, ka no 22 skolēniem 5 skolēniem ir fonemātiski traucējumi. Ņemot vērā, ka lielākais kļūdu skaits ir gan burtu izlaidumos, gan arī īso un garo patskaņu diferencēšanā, var pieņemt, ka 5 skolēniem ir nepietiekami attīstīta fonemātiskā uztvere.

Pēc rakstu darbu analīzes darba autore konsultējās ar klases audzinātāju un, lai izvērtētu rakstu darbā pieļautās kļūdas un salīdzinātu ar ikdienas rakstu darbiem. Sarunā tikai noskaidrots, ka arī ikdienā šiem 5 skolēniem ir grūtības veikt rakstu darbus, ko apliecināja arī latviešu valodas rakstu darbu burtnīcas un darba burtnīcas apskate. Klases audzinātāja norādīja uz vēl vienu skolēnu, kam ir grūtības latviešu valodas apguvē – Dāvids. Ar klases audzinātāju vienojāmies, ka ar 6 skolēniem tiks veikta individuālā izpēte un korigējoši attīstošā darbība – **Maija, Kaspars, Pauls, Elizabete, Māris, Dāvids.**

Pētījumā iesaistīto skolēnu raksturojums

Maija – pētījuma sākumā 8 gadus veca. Dzimtā valoda – latviešu valoda. Meitene ir nedroša, bet cenšas sevi pārvarēt. Labprāt iesaistās klases priekšnesumos. Stundās ir klusa, mēdz „aizsapņoties”. Labāk patīk matemātika ar skaitļošanas uzdevumiem, ļoti cenšas rokdarbu stundās, cenšas visu darīt individuāli, bet, ja ir nepieciešams, prasa pieaugušā palīdzību.

Novērojot Maiju nodarbībās var redzēt, ka Maijai grūtības sagādā rakstīšanas process un visi uzdevumi, kas ir saistīti ar teksta izpratni. Rokraksts Maijai ir nekārtīgs – viens burts izstiepts, otrs – ļoti mazs. Maijai ir grūti atrast līniju, kurā rakstīt, tāpēc vārdi mēdz lēkāt pa līnijām. Jāteic,

ka paši burti ir ar raustītām līnijām. Maija lasa, bet dara to lēni un lasīto neizprot, tāpēc visi uzdevumi, kuros ir jāatrod informācija, tiek aizpildīti uz nejaušības principa. Maijas runa ir haotiska, ātri pazaudē galveno domu, tomēr, ja ir uzdots iemācīties tautasdziesmu, Maija to būs izdarījusi un visiem nodeklamēs dzejoli. Sporta nodarbībās Maija ir neveikla un lēna, ar grūtībām paveic uzdotos uzdevumus. Arī pašapkalpošanās iemaņas ir zemā līmenī, darba vieta vienmēr ir nekārtībā, ēdot, viss ap šķīvi ir nobiris, mute netīra, gērbjas lēni un nepievērš uzmanību sīkumiem – kombinzona bikses nebūs pārvilkta pār zābakiem, krekliņu nesaliek biksēs. Ja Maijai izsaka aizrādījumu, viņa var iegrimt sevī un būs grūti pierunājama paveikt uzdevumu līdz galam. Saskarsmē ar vienaudžiem Maija ir atradusi savu draugu kompāniju ar kuriem arī turas kopā. Logopēdu apmeklē no 5 gadu vecuma. Papildus dodas uz dziedāšanas un peldēšanas nodarbībām.

Kaspars – pētījuma laikā zēns ir 7 gadus vecs, dzimtā valoda – latviešu valoda. Ikdienā Kaspars dzird arī krievu valodu. Labprāt spēlējas ar citiem bērniem, „pievelk” tos skolēnus, kas dezorganizē klasi. Patīk matemātikas uzdevumi, kur ir jāskaitļo, spēj to izdarīt pirmā desmita apjomā.

Novērojot Kasparu nodarbībās, var redzēt, ka Kaspars neizjūt vēlmi stundā strādāt. Uzdevumus veic tikai tad, kad skolotāja stāv blakus un ar norāda, kas ir jādara. Tiklīdz skolotāja nepievērš uzmanību, Kaspars uzdevumu nepilda. Kasparam grūtības sagādā rakstīšanas process – gan burti, gan cipari tiek rakstīti ar raustītām līnijām, nespēj iekļauties līnijā un rūtiņā. Pirmo ciparu var ierakstīt rūtiņā, pēc tam ciparu raksta divās vai pat trīs rūtiņās. Vārdi līnijās „lēkā”. Nav patstāvīgo darbu iemaņu, ātri nogurst. Saskarsmē neveido acu kontaktu.

Vecākiem ir lūgts apmeklēt psihologu, jo zēnam ir grūtības mācību procesa apguvē.

Pauls – pētījuma sākumā Paulam ir 8 gadi, dzimtā valoda – latviešu. Pauls ir kluss, nosvērts zēns. Paulam labi padodas rakstu darbi, noraksta ļoti glīti, bet neievēro pieturzīmes un garumzīmes.

Ikdienā, strādājot stundās, var novērot, ka Paulam labāk interesē matemātika, bet saskaroties ar problēmsituāciju, Pauls ātri padodas un pat necenšas to atrisināt. Ātri mēdz pazaudēt interesi, spēlējās ar grāmatu. Stundās neaktīvs.

Saskarsmē ar skolēniem Pauls ir kluss un mierīgs, bet ir novērots, ka Pauls mēdz izprovocēt citus klases biedrus uz konfliktu. Tādās reizēs Pauls situāciju vēro no malas.

Elizabete – pētījuma sākumā Elizabetei ir 8 gadi, dzimtā valoda – latviešu. Elizabete ir nosvērta meitene, jau no mazotnes radināta būt patstāvīga. No 4 gadu vecuma Elizabete piedalās kalnu slēpošanas sacensībās. Īpaši labi padodas sportiskas aktivitātes.

Novērojot Elizabeti nodarbībās, var redzēt, ka Elizabete aktīvi darbojās stundās, bet ir kavēta lasītprasme, jo Elizabete lasa lēni, zaudē burtus un galotnes. Arī rakstot, Elizabete, „pazaudē” garumzīmes, teikums tiek sākts ar mazo burtu.

Saskarsmē ar pārējiem bērniem, Elizabete uzņemas līdera pozīciju, ir atbildīga. Ja ir piemirsies izpildīt mājas darbu, dara to skolā pirms stundām. Klasē Elizabetei ir viena draudzene ar kuru kopā cenšas pavadīt katru brīvo laiku. Saskarsmē ar pieaugušo, Elizabete ir pieklājīga, ieturēta, bet nevairās prasīt palīdzību.

Māris – pētījuma sākumā Mārim ir tikko palikuši 7 gadi. Māris ir dzimis Lielbritānijā un tur arī audzis, un 2 gadus apmeklējis skolu. Vecāki ir krievu tautības. Mamma runā lauzītā latviešu valodā un pastāv iespējamība, ka Māris ikdienā dzird arī krievu valodu. Māris ir pieklājīgs, labi padodas sportiskās aktivitātes, patīk gan rokdarbu, gan vizuālās mākslas stundas.

Vērojot Māris stundās, rodas secinājums, ka latviešu valodas stundās Māris neuztver informāciju. Nespēj uztvert uzdevumu, neorientējas grāmatā un darba burtnīcās. Uzdevumi ir jāpaskaidro individuāli, cenšas no darba izvairīties. Ja skolotāja nepamanīs, ka Māris neko nedara, palīdzību neprasa. Lasītprasme ir vāji attīstīta, lasa 2 zilbju vārdus apmierinoši, bet saskaroties ar garākiem vārdiem, tos izlasa pa zilbēm un neapvieno vārdā. Klases audzinātāja ir novērojusi, ka Mārim stundas, kurās ir jālasa vai jāpilda uzdevumi pēc nosacījumiem, izraisa lielu uztraukumu. Māris mēdz sūdzēties par vēdersāpēm, ausu sāpēm u.c. Tāpēc Mārim ir ļoti svarīgi rast pārliecību par savām spējām. Māri uztrauc jauna vide, lietas, kuras viņš nepārzin.

Saskarsmē ar klases biedriem Māris ir draudzīgs, pieklājīgs, tomēr viņam ir grūti sadraudzēties. Skolēni viņu nepieņem ne rotaļas, ne arī grupu darbā.

Dāvids – pētījuma sākumā Dāvidam ir 7 gadi. Dzimtā valoda ir latviešu valoda. Dāvids ir vecākais brālis, ģimenē aug vēl divi mazi brālīši.

Dāvidam patīk sportiskās aktivitātes un labi padodas vizuālā māksla. Dāvids ir kluss, nerunīgs. Stundās Dāvids ir mierīgs, ātri zaudē interesi, cenšas izvairīties no uzdevumu izpildes. Ir jāpievērš papildus uzmanība. Zaudējot interesi, Dāvids sāk spēlēties ar jebko, kas pagadās pa rokai – tā var būt grāmatzīme, vai burtnīcas lapa, vai arī pildspalva.

Dāvids lasa lēni, bet pētījuma laikā ir novērota izaugsme, spēj izlasīt gan īsus, gan garus vārdus. Grūtības sagādā izlasītā satura atstāstos, viņš tos neatceras. Jāuzteic Dāvida spēja norakstīt, lielākoties šos darbus paveic bez kļūdām

Dāvids komunicē tikai ar tiem bērniem, ar kuriem kopā ir gājis bērnudārzā. Vāji veido acu kontaktu ar pieaugušo. Mēdz būt agresīvs pret klases biedriem. Reti meklē kontaktu ar pieaugušo.

Individuālajā izpētē tiek pārbaudīta skolēnu fonemātiskā uztvere, kas ietver:

- fiziskās dzirdes pārbaudi;
- fonemātisko priekšstatu pārbaudi;
- fonemātiskās analīzes pārbaudi;
- fonemātiskās sintēzes pārbaudi (Tūbele, 2002,)

Fiziskā dzirde tiek pārbaudīta pēc S. Tūbeles piedāvātajiem kritērijiem. Dzirde tiek pārbaudīta, izmantojot čukstus runu 5, 4, 3, 2, 1, 0,5 m attālumā no auss gliemežnīcas (Tūbele, 2002, 45).

Fiziskās dzirdes pārbaudes rezultāti tika fiksēti tabulā (skat. 3. tabulu).

3. tabula. Fiziskās dzirdes pārbaude.

Attālums/Vārds	Maija	Kaspars	Pauls	Elizabete	Māris	Dāvids
5 m – lapa, māja, sala	xxx	xxx	xxx	xx	xxx	xxx
4 m - kaķis, liepa, zilonis	xxx	xxx	xxx	xx	xxx	xxx
3 m - kaza, sals, sula	xxx	xxx	xxx	xxx	xxx	xxx
2 m – lapsa, sarkans, zīmulis	xxx	xxx	xxx	xxx	xxx	xxx
1 m – puķe, pļava, pile	xxx	xxx	xxx	xxx	xxx	xxx
0,5 m – kāja, saule, lelle	xxx	xxx	xxx	xxx	xxx	xxx

Pēc pārbaudes rezultātiem var secināt, ka bērniem nav dzirdes problēmas, vienīgi Elizabete tālumā dzird mazliet vājāk. Aprunājoties ar klases audzinātāju, darba autore noskaidroja, ka Elizabete pirmsskolas vecumā regulāri ir slimojusi ar vidusauss iekaisumu, kā rezultātā, ir pasliktinājusies dzirde.

Lai pārbaudītu fonemātiskās uztveres attīstību, skolēniem tika piedāvāti uzdevumi, kas tika vērtēti atbilstoši S. Tūbeles un I. Vilkas izstrādātajiem rādītājiem. Piedāvātie uzdevumi apkopoti tabulā.

3.tabula. Fonemātiskās uztveres pārbaudes uzdevumi.

Nr. p. k.	Pilnveides kritēriji	Saturs	Uzdevums	Individuālā pieeja
1.	Fonemātiskie priekšstati	1. Zilbju rindu atkārtošana	<ul style="list-style-type: none"> • na – na – nā • ni – nī – ni • nu – nū – nū • nē – nē - ne 	
		2. Nosaukt vārdus ar konkrētu skaņu.	<ul style="list-style-type: none"> • nosaukt vārdus, kuri sākas ar skaņu [e]; • nosaukt vārdus, kas sākas ar skaņu [s]. • nosaukt vārdus, kas sākas ar skaņu [m]. 	Kaspars šķiroja attēlus pie burtiem.
		Akustiski līdzīgi skanošo vārdu nosaukšana.	<ul style="list-style-type: none"> • lapa – lāpa; pile – pīle; kazas – kāzas; plava – plāva; ada – āda. 	Tika izmantoti attēli.
		Nosaukt vārdus ar konkrētu skaņu skaitu.	<ul style="list-style-type: none"> • nosaukt vārdu ar trim skaņām; • nosaukt vārdu ar 	Kasparam un Mārim bija nepieciešama uzskate – tika piedāvātas kartītes.

			<p>četrām skaņām;</p> <ul style="list-style-type: none"> • nosaukt vārdu ar sešām skaņām. 	
2.	Fonemātiskā analīze	Vārdu dalīšana zilbēs	<ul style="list-style-type: none"> • Cik zilbes ir vārdos – māja, taka, zīmulis, saldējums, bizbizmārīte? 	Lai šo uzdevumu paveiktu, bija nepieciešams palīdzēt Kasparam un Mārim.
Īso un garo patskaņu atšķiršana		<ul style="list-style-type: none"> • sašķirot attēlus – vienā rindā liek tos attēlus, kuru nosaukumā ir e, bet otrā rindā - ē. 	Sāukumā grūtības ar šo uzdevumu bija Elizabetei un Mārim, bet, kopā taktējot, uzdevuma noslēgumu Elizabete spēja paveikt patstāvīgi.	
Pirmās un pēdējās skaņas izšķiršana		<ul style="list-style-type: none"> • noteikt ar kādu skaņu sākas vārdi – lapa, saule, pumpa, ķirši, bumba, čības, ģimene. • noteikt ar kādu skaņu beidzas vārdi – puķe, kāja, 	Māris, Kaspars un Elizabete jauc [ķ] → [č].	

			meži, medus, loto	
		Skaņu secības noteikšana vārdā	<ul style="list-style-type: none"> • salikt no burtiem vārdus – māja, lāpsta, lāsteka, siltumnīca 	
4.	Fonemātiskā sintēze	Skaņu sapludināšana zilbēs	<ul style="list-style-type: none"> • l – a • i – r • z – ī – m – u – l – i 	
Zilbju sapludināšana vārdā		<ul style="list-style-type: none"> • sau - le • mā – ko - ņi • vi –jo - le 		
Salikteņu veidošana		<ul style="list-style-type: none"> • saule – puķe; sviests – maize; roka – pulkstenis; puķe –ziris; astoņi – kāja. 	Uzdevuma izpildei nepieciešami attēli	
Vispārinājumu noteikšana		<p>kā ar vienu vārdu var nosaukt:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ābols, banāni, apelsīni, bumbieri (augļi); • kartupelis, burkāns, bietes, kāposts (dārzeņi); 	Uzdevuma izpildei nepieciešami attēli. Īpaša palīdzība bija nepieciešama Kasparam un Mārim	

			• kleita, bikses, jaka, džemperis (apgērbs).	
--	--	--	--	--

Par katru izpildīto rādītāju bērns tiek novērtēts no 1 līdz 4 ballēs.

Vērtējumu līmeņi:

4 balles – uzdevumu veic patstāvīgi;

3 balles – uzdevumu veic ar palīdzību;

2 balles – uzdevumu veic ar grūtībām;

1 balle – uzdevumu nespēj veikt.

Vērtējuma rādītāji:

45 - 48 punkti par visiem uzdevumiem – fonemātiskās uztveres traucējumi nav konstatēti;

37 – 44 punkti – fonemātisko traucējumu viegla pakāpe;

27 – 36 punkti - fonemātisko traucējumu vidēja pakāpe;

- 26 punkti – fonemātisko traucējumu smaga pakāpe (Tūbele, Vilka, 195, 2016).

Skolēnu sniegums tika apkopots tabulā (skat. 5. tabulu).

4.tabula. Fonemātiskās uztveres pārbaudes rezultātu kopsavilkums.

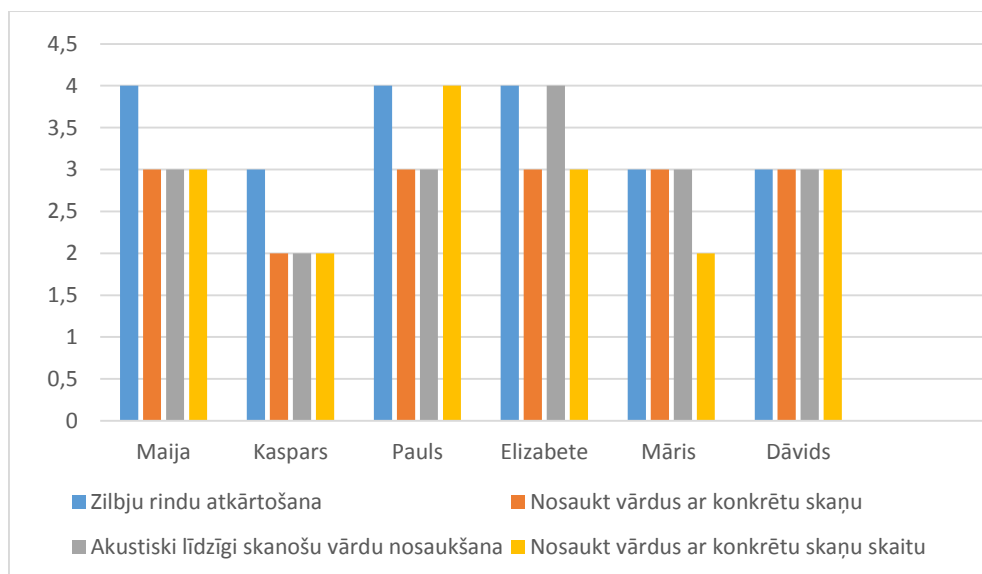
Pārbaudes kritēriji	Maija	Kaspars	Pauls	Elizabete	Māris	Dāvids
Fonemātiskie priekšstati						
1. Zilbju rindu atkārtošana	4	3	4	4	3	3
2. Nosaukt vārdus ar konkrētu skaņu	3	2	3	3	3	3
3. Akustiski līdzīgi skanošu vārdu nosaukšana	3	2	3	4	3	3
4. Nosaukt vārdus ar konkrētu skaņu skaitu	3	2	4	3	2	3
Kopā	13	9	14	14	11	12
Fonemātiskā analīze						
1. Vārdu dalīšana zilbēs	3	2	3	4	2	3
2. Īso un garo patskaņu atšķiršana	3	2	3	3	3	3
3. Pirmās un pēdējās skaņas izšķiršana	3	3	3	3	3	3
4. Skaņu secības noteikšana vārdā	3	2	3	3	3	3
Kopā	12	9	12	13	11	12

Fonemātiskās sintēze						
1. Skaņu sapludināšana zilbēs	3	3	4	4	3	3
2. Zilbju sapludināšana vārdos	3	2	4	4	3	3
3. Salikteņu veidošana	4	3	4	4	4	4
4. Vispārinājumu noteikšana	3	3	4	3	3	3
Kopā	13	11	16	15	13	13
Visu kritēriju punktu kopskaits (48)	38	29	42	42	35	37

Pēc apkopotajiem rezultātiem var redzēt, ka skolēniem, lai veiktu uzdevumus, lielākoties bija nepieciešama skolotāja palīdzība. Visgrūtāk ar uzdevumiem gāja Kaspāram, vislabāk uzdevumus veica Elizabete ar Paulu, kas ir likumsakarīgi, jo viņi ir gadu vecāki par citiem bērniem.

Lai izprastu, kurš no fonemātiskās uztveres pilnveides kritērijiem ir jāattīsta, darba autore veica rezultātu apkopojumu par katru fonemātiskās uztveres komponentu (skat. 1., 2., 3. attēlu).

Fonemātiskie priekšstati sastāvēja no 4 uzdevumiem.

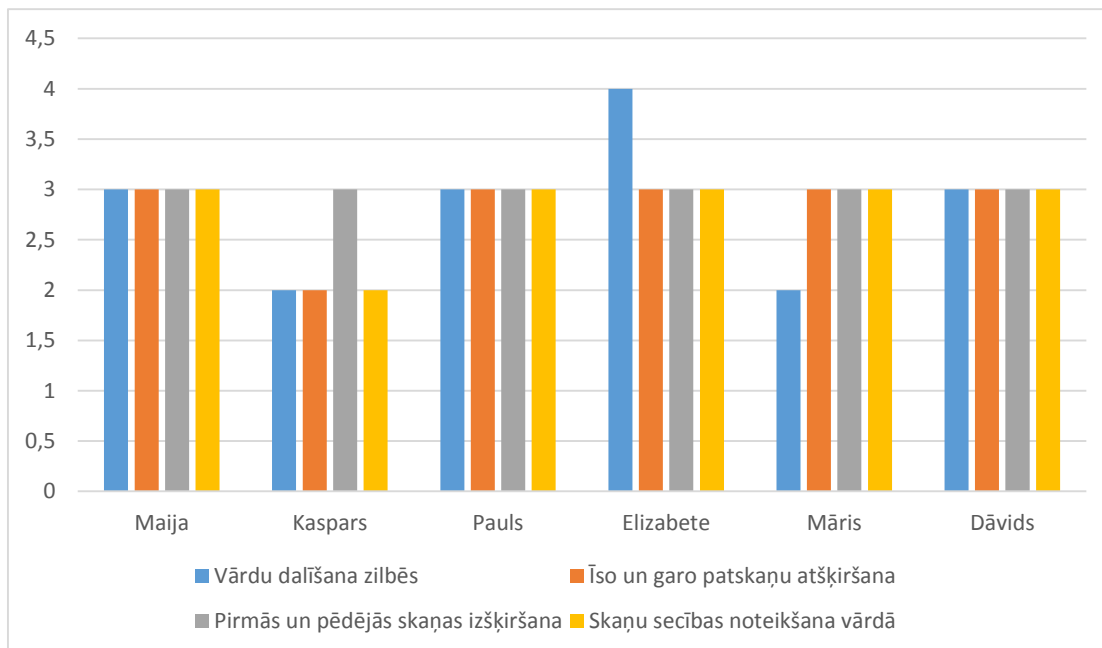

1. attēls. Fonemātisko priekšstatu pārbaudes rezultāti.

Pēc diagrammas var redzēt, ka vislielākās grūtības sagādā uzdevums, kurā bērniem ir jānosauc vārdi ar konkrētu skaņu skaitu – īpaši grūti, tas ir Kaspāram un Mārim, Pauls ar šo uzdevumu ticis galā teicami. Vislabāk gājis ar zilbju rindu atkārtošānu – šo uzdevumu visi bērni ir paveikuši ar mazu skolotājas palīdzību, kuras laikā tika precizēta zilbju atkārtošāna.

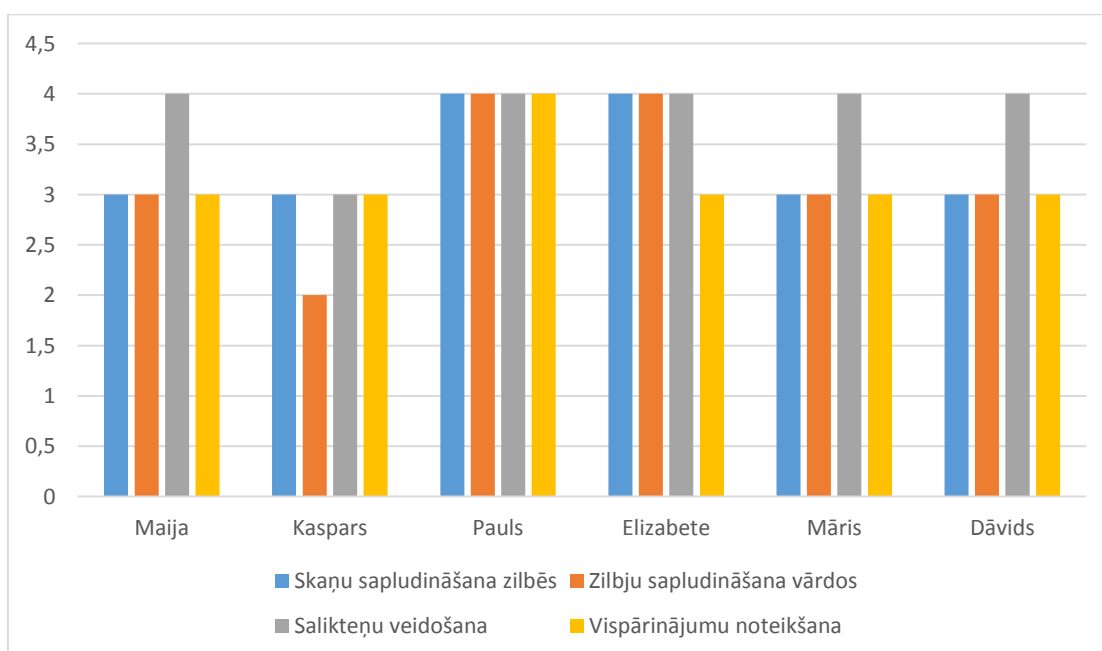
Fonemātiskās analīzes uzdevumos bērniem bija jātiek galā ar vārdu dalīšanu zilbēs un skaņu noteikšanu vārdos. Grūtāk ar šiem uzdevumiem veicies Kaspāram. Skolēns ātri nogurst un

ir vāji attīstītas patstāvīgā darba iemaņas. Īpaši grūti bija noteikt skaņu secību vārdos. Kopsummā visiem bērniem bija nepieciešama skolotāja palīdzība, jo bija nepieciešams pastiprināt saklausāmo skaņu. Un ar skaņu secības noteikšanu vārdos.

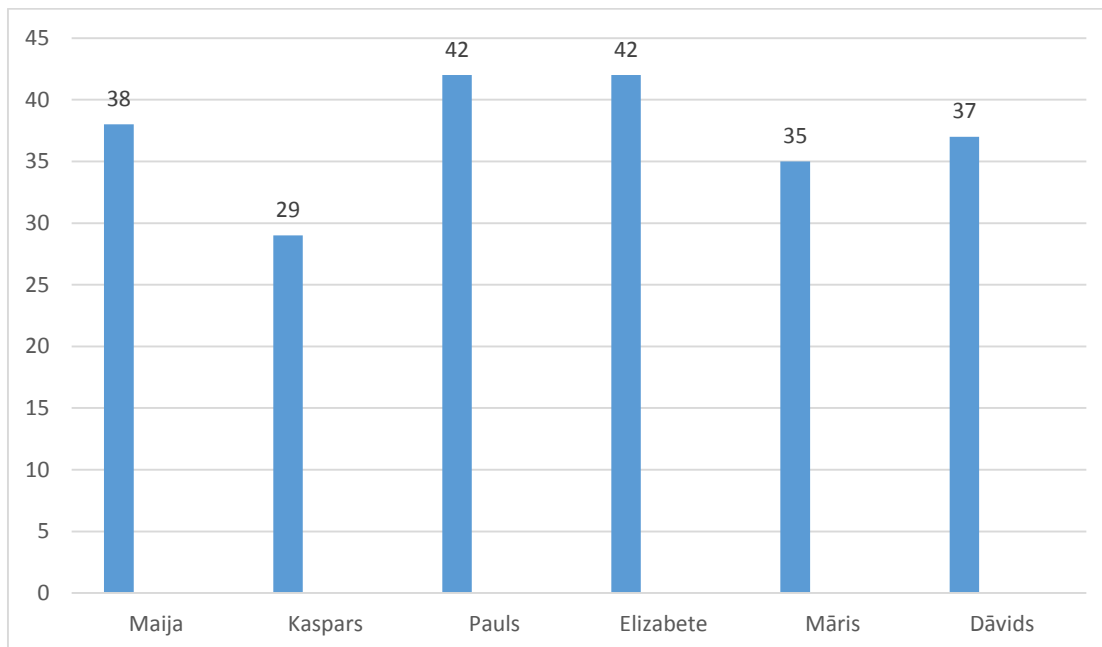
2.attēls. Fonemātiskās analīzes pārbaudes rezultāti.

Pēdējais fonemātiskās uztveres komponents, kuru darba autore pārbaudīja bija fonemātiskās sintēze. Ar uzdevumiem vislabāk tika galā Elizabete un Pauls, salīdzinoši labi ar uzdevumiem veicās arī Kaspars. Skolēniem vislabāk padevās salikteņu veidošana, vienīgi Kaspars bija nepieciešams paskaidrot, kas attēlā attēlots. Kas norāda, ka zēnam nav plašs vārdu krājums. Par vārdu krājumu norāda arī uzdevums ar vispārinājuma noteikšanu, jo visiem skolēniem bija nepieciešama skolotāja palīdzība.

3. attēls. Fonemātiskās sintēzes pārbaudes rezultāti.

Par uzdevumiem skolēni varēja iegūt 48 punktus, maksimālais punktu skaits, ko skolēni spēja iegūt bija 42 punkti, kurus ieguva Pauls un Elizabete, vismazāko punktu skaitu ieguva Kaspars, kurš ieguva 29 punktus (skat. 4 attēlu).

4.attēls. Fonemātiskās uztveres pārbaudes kopvērtējums.

Darba autore pēc pārbaudes rezultātiem secina, ka visiem bērniem, izņemot Kasparu, ir viegla fonemātiskā nepietiekamība, kas rada grūtības lasīt un rakstīt. Viena būtiskākajām kļūdām rakstu darbos ir garumzīmju trūkums. Lasot, skolēni mēdz aizstāt burtus ar vizuāli līdzīgiem burtiem. Vēl ir novērota tendence – sākot lasīt vārdu, minēt tā beigas nevis izlasīt to. Kasparam, pēc rezultātu apkopojuma, ir vidēji smaga fonemātisko traucējumu pakāpe, par ko arī liecina, zēna nespēja tikt galā ar uzdevumiem, kuros notiek darbs ar skaņu noteikšanu vārdos, konkrētu vārdu izdomāšana ar noteikto skaņu un skaņas secības noteikšana vārdos.

Pēc rezultātu apkopojuma korekcijas darbs tiks balstīts uz fonemātisko priekšstatu, analīzes un sintēzes pilnveidošanu.

3.3. Praktiskā darbība, uzdevumi fonemātisko procesu pilnveidē

Diplomdarba tēma ir „Fonemātisko procesu pilnveide 1. klases skolēniem ar fonemātisko nepietiekamību”. Darba autore jau darba sākumā norādīja, ka darbā netiks analizēti lasīšanas un rakstīšanas traucējumi, bet gan to cēloņi. Analizējot zinātnisko

literatūru, darba autore akcentē fonemātisko procesu pilnveides nozīmību, lai veicinātu lasītprasmi un rakstītprasmi.

Attīstīta skaņu analīze vārdā palīdz skolēnam to pārvērst grafiskā zīmējumā no kura veidojas vārds. Diplomdarbā tika aplūkoti uzdevumi, kas veicina fonemātisko procesu pilnveidi. Darba autore korekcijas darbā izmantoja šos uzdevumus un tālāk tiks aprakstīts korekcijas darbs ar skolēniem, kurus pārbaudot tika secināts, ka viņiem ir nepietiekami attīstīta fonemātiskā uztvere.

Tālāk piedāvātie uzdevumi, lai pilnveidotu fonemātiskos procesus:

1. Darbs ar zilbju slejām – lasīt dažādas zilbes, atkārtot zilbes pēc logopēda.
2. Logopēds nosauc vārdu un skolēnu uzdevums zilbju slejās sameklēt vārdu. Pēc tam atrod šo vārdu no tabulā piedāvātām zilbēm (3. pielikums).
3. Sameklē un ieraksti tukšajos lodziņos atbilstīgās vārdu otrās zilbes (4.pielikums)!
4. Lasi vārdus un meklē atbilstīgos attēlus! (5. pielikums)
5. Sašķirot attēlus pēc to nosaukumiem pēc pirmajām skaņām, pēc skaņām, kas atrodas pa vidu un pēc skaņām, kas atrodas vārda beigās. (6. pielikums)
6. Lasīt pēc artikulācijas līdzīgus vārdus, pārrunāt ar ko tie atšķiras.
7. Izdomāt vārdu, kurā ir 4, 5, 6 skaņas.
8. Nosauc attēlā redzamo, nosaki, kura ir trešā skaņa, izlasi teikumu! (7. pielikums)
9. Ar kādu skaņu sākas vārds **saule**? Izdomāt vārdus ar šo skaņu.
10. Kāda ir pēdējā skaņa vārdā māja? Izdomā vārdus ar šo skaņu! Kāda ir 2. skaņa vārdā zebra? Izdomā vārdus ar šo skaņu!
11. Skolēniem ir jāizdomā vārdi, kur garais patskanis ir 2., 4. skaņa vārdā.
12. Nosaukt vārdus, kam pa vidu ir dubultie līdzskaņi! Uzraksti trīs vārdus un pasvītro dubultos līdzskaņus.
13. Saliec vārdus no zilbēm, izlasi un atrodi attēlu! (8. pielikums)
14. Noteikt zilbju skaitu iekrāsotajos vārdos! (9. pielikums)
15. Taktējot lasīt teikumus, tautasdziesmas.(10. pielikums)
16. Skolēnam jānosauc attēli, taktējot jāparāda a vai ā, jāuzraksta šie vārdi! (11. pielikums)
17. Izveido jaunus vārdus, izmantojot burtus no vārda **SNIEGPĀRSLIŅA**!
18. Savieno zilbes uz tāfeles, izlasi vārdus!
19. Rāda attēlus, aicina tos nosaukt. Logopēds uzdod jautājumu – kā vienā vārdā var tos nosaukt? (12. pielikums)

20. No diviem vārdiem izveido vienu vārdu! Savieno ar attēlu!(13. pielikums)

21. Nomaldījušies burti!(14. pielikums)

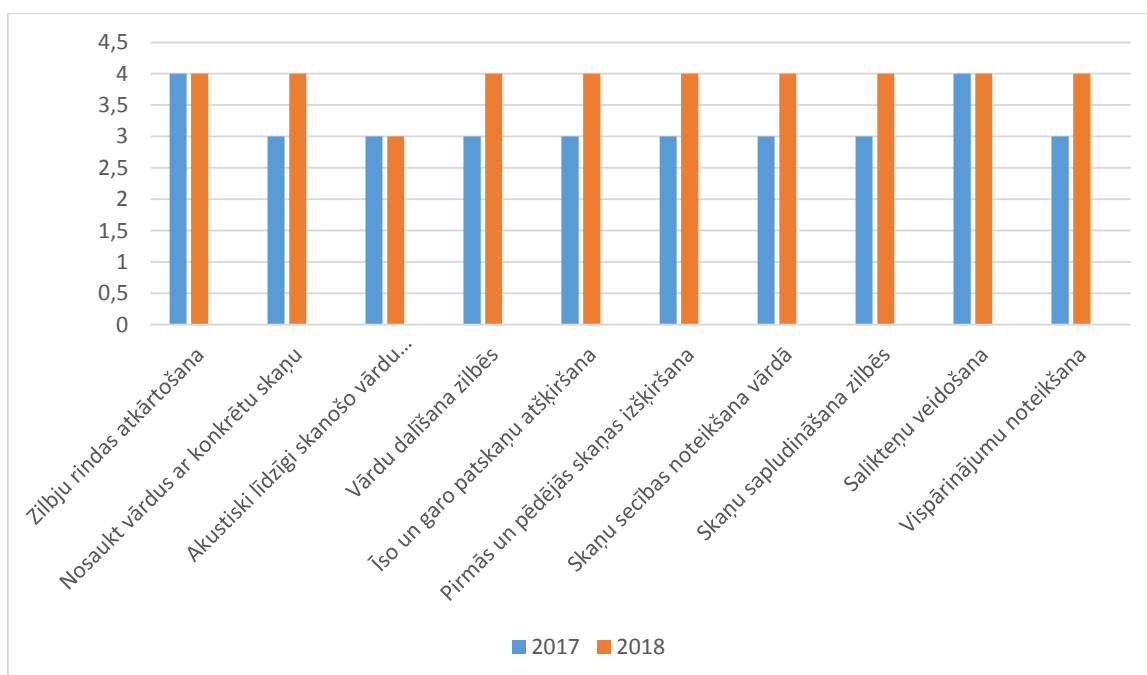
22. Lasi vārdus, svītriņu vietā liekot r vai ! Uzraksti šos vārdus! (15. pielikums)

Uzdevumi tika apkopoti logopēdiskajās nodarbībās. Izvērstis konspekts. (16. pielikums)

3.4. Pētījumā iesaistīto skolēnu atkārtota izpēte un rezultātu analīze

Koriģējoši attīstošais darbs fonemātisko procesu pilnveidei ilga no 2017. gada novembrim līdz 2018. gada aprīlim. Bērni nodarbības apmeklēja regulāri un vienīgie kavējumi bija tikai saslimšanas dēļ. Lai izvērtētu piedāvāto uzdevumu produktivitāti, pētījumā iesaistītie skolēni tika izpētīti atkārtoti ar to pašu izpētes materiālu. Kopumā, darba autore uzskata, ka korekcijas darbs ir bijis sekmīgs, jo skolēnu darba rezultāti ir uzlabojušies. Tālāk tiks aplūkoti katra skolēna darba rezultātu analīze.

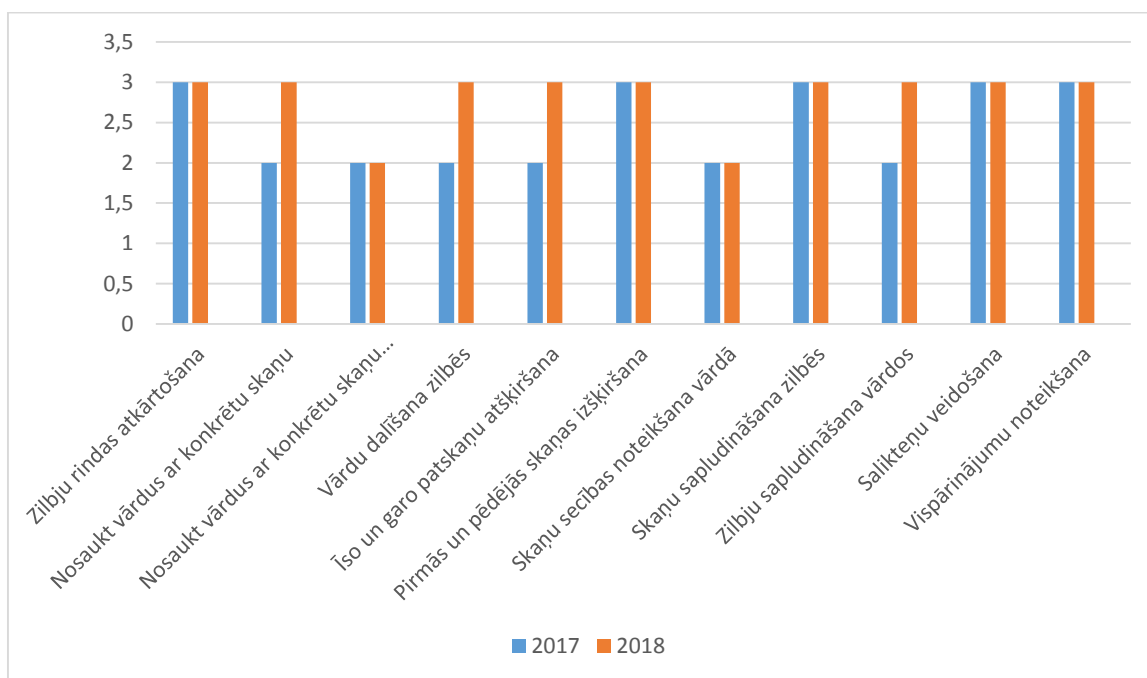
Maijas korekcijas darba rezultāti pētījuma sākumā un pētījuma beigās (5. attēls). Maija salīdzinājumā ar pētījumu sākumu savu rezultātu ir uzlabojusi un patstāvīgi izpildīja 7 uzdevumus no 12 uzdevumiem. Grūtības sagādā akustiski līdzīgu vārdu nosaukšana. Maijai vislabāk padevās uzdevumi - nosaukt vārdus ar konkrētu skaņu, kā arī pirmās un pēdējās skaņas izdalīšana vārdā.

5. attēls. *Maijas rezultātu salīdzinājums pēc korekcijas darba veikšanas.*

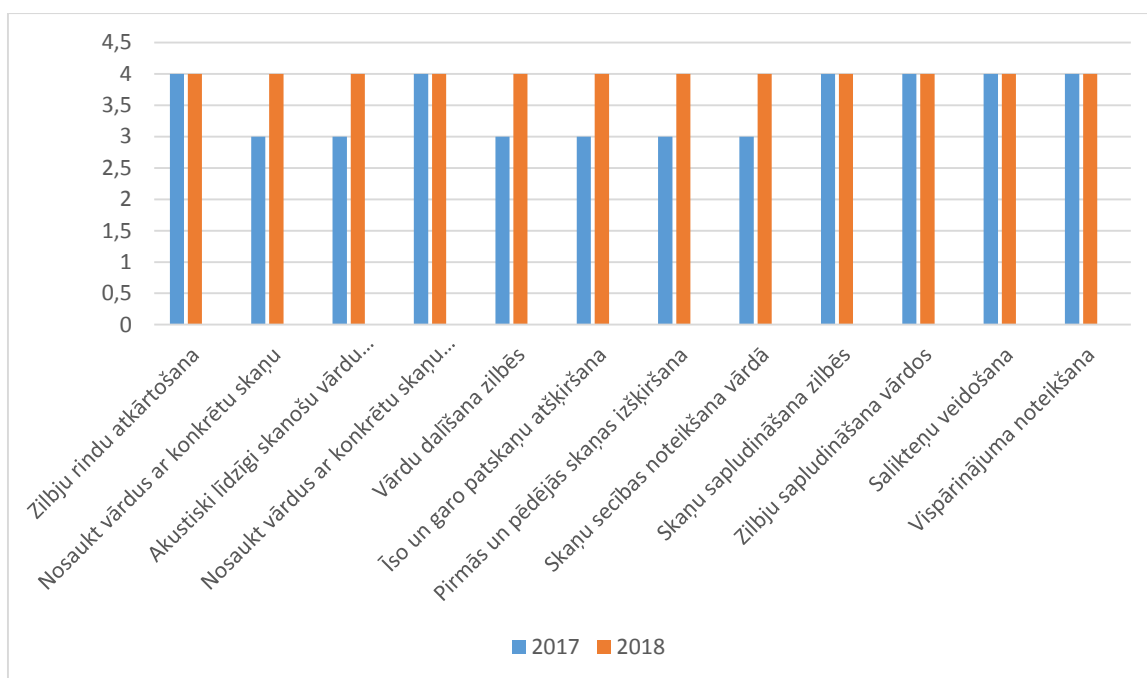
Kaspara korekcijas darba rezultāti pētījuma sākumā un pētījuma noslēgumā (6. attēls).

Kaspars savu rezultātu ir uzlabojis un ar pedagoga palīdzību spēj veikt 9 uzdevumus no 12 uzdevumiem. Patstāvīgi paveikt uzdevumus Kaspars vēl nespēj. Vislabāk Kasparam veicas ar uzdevumu nosaukt vārdus ar konkrētu skaņu un zilbju sapludināšanu vārdos. Grūtības sagādā uzdevumi – skaņas secības noteikšana vārdā un akustiski līdzīgi skanošu vārdu nosaukšana. Pēc sadarbības ar psihologu, Kasparam tiks ieteikts 1. klasi atkārtot vēlreiz, jo ir konstatēts, ka Kasparam ir grūtības strādāt patstāvīgi, ir jāpilnveido patstāvīgā darba iemaņas un ir konstatētas medicīniska rakstura problēmas, kas pamazām tiek risinātas.

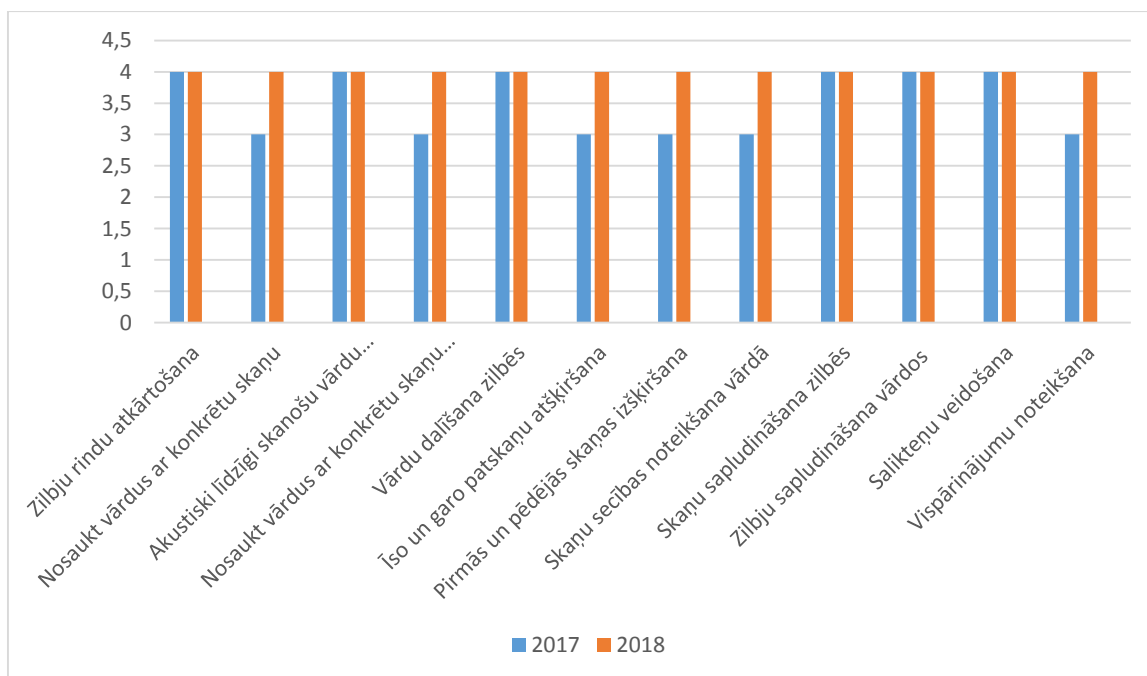
6.attēls. Kaspars rezultātu salīdzinājums pēc korekcijas darba veikšanas.

Pauls pēc korekcijas darba noslēguma savus rezultātus ir uzlabojis un spēj patstāvīgi paveikt visus uzdevumus (7. attēls), kas norāda, ka korekcijas darbs ir bijis rezultatīvs un sasniedzis mērķi. Iespējams, nākotnē rakstu darbos var parādīties garumzīmju kļūdas neuzmanības dēļ. Jau pētīja sākumā darba autore norādīja, ka Pauls ir viens no perspektīvākajiem bērniem, kam nākotnē logopēdiskās nodarbības nebūs nepieciešamas.

7.attēls. Paula rezultātu salīdzinājums pēc korekcijas darba veikšanas.

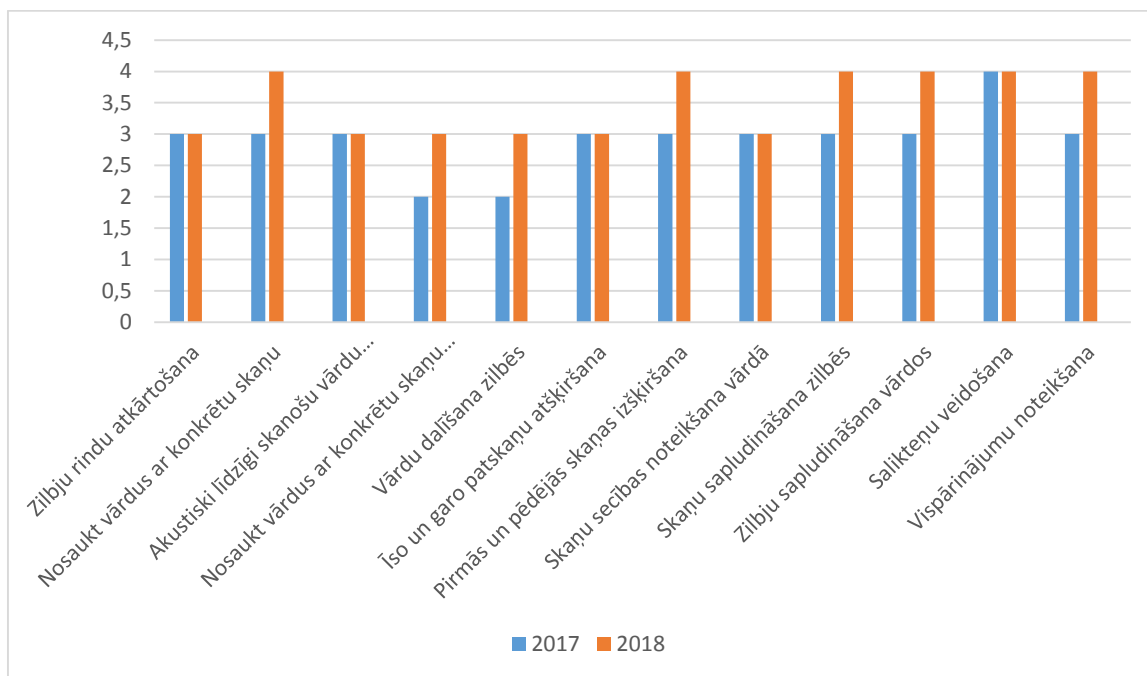
Elizabete pēc korekcijas darba noslēguma spēj patstāvīgi veikt visus uzdevumus. Korekcijas darbs ir bijis veiksmīgs (8. attēls), Elizabetei vairs nav nepieciešama logopēda palīdzība. Nākotnē iespējamas kļūdas rakstu darbos, jo uz patskaņiem var neuzlikt nepieciešamās garumzīmes un mēdz būt pavirša, bet, atgādinot par taktēšanu, Elizabete izlabo visas rakstu darbu kļūdas.

8.attēls. Elizabetes rezultātu salīdzinājums pēc korekcijas darba veikšanas.

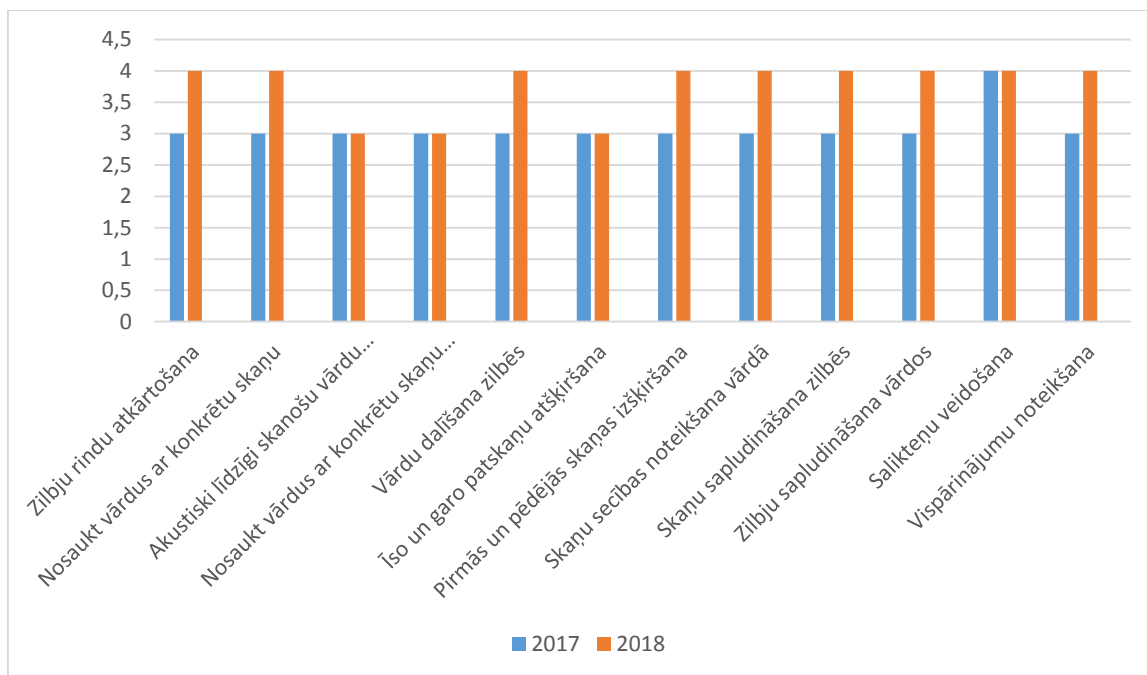
Māra rezultāti, salīdzinājumā ar pētījuma sākuma veikto izpēti, ir uzlabojušies (9. attēls). 6 uzdevumus no 12 uzdevumiem spēj veikt patstāvīgi, bet pārējos uzdevumus paveic ar pedagoga palīdzību. Grūtības sagādā īso un garo patskaņu atšķiršana, jo ģimenē vecāki runā krievu valodā.

Kļūdās, nosakot skaņu secību vārdos un nosaucot vārdus ar konkrētu skaņu skaitu. Spēj izdalīt pirmo un pēdējo skaņu vārdā un lielākoties arī citas skaņas šajos vārdos. Labi padodas nosaukt vārdus ar konkrētu skaņu, uzlabojies vārdu krājums, par ko liecina, ka spēj nosaukt vispārīgo vārdu dažādu vārdu grupām. Korekcijas darbs ir jāturpina, bet ir uzlabojumi.

9.attēls. Māra rezultātu salīdzinājums pēc korekcijas darba veikšanas.

Arī **Dāvida** rezultāti pēc korekcijas darba veikšanas ir uzlabojušies (10. attēls). Dāvids spēja patstāvīgi paveikt 9 uzdevumus no 12 uzdevumiem. Skolēnam labi padodas nosaukt vārdus ar konkrētu skaņu, izšķirt vārdu pirmās un pēdējās skaņas, daļa vārdus zilbēs. Grūtības sagādā īso un garo patskaņu atšķiršana un izdomāt vārdus ar konkrētu skaņu skaitu. Logopēdiskās nodarbības būtu jāturpina, bet ir novērojama laba dinamiskā izaugsme.

10.attēls. Dāvida rezultātu salīdzinājums pēc korekcijas darba veikšanas.

3.5. Ieteikumi vecākiem, lai sekmētu veiksmīgu bērna runas attīstību

Lai palīdzētu bērnam attīstīt runu ir nepieciešama savstarpēja sadarbība vecākam ar skolotāju, logopēdu un pašu bērnu. Kā skaidro S. Rimma, visvērtīgākais, ko vecāks var piedāvāt bērnam ir viņa uzmanība (Rimma, 2000, 126). Mūsdienās vecāku uzmanību ir grūti iegūt, jo sabiedrības prasības pret vecākiem ir augstas. Ir jāatrod, laiks, ko pavadīt ar savu bērnu. Ļoti būtiski 1. klases skolēna vecākiem ir sekot līdz skolā gaitām un iesaistīties, lai palīdzētu savam bērnam. Skolēnam ir jājūt, ka viņa vecākiem ir svarīgi bērna panākumi, un, ka vecāki seko līdz korekcijas darbam.

Svarīga ir apkārtējā vide, kurā bērns atrodas, tai ir jābūt attīstošai, lai bērnam ir iespējas sevi attīstīt. Svarīgi, lai bērnam ir piemērs no kura mācīties. Pirmais piemērs, ko bērns redz ir viņa vecāki, tāpēc vecākiem ir jārunā skaidri un pareizi. Pieaugušā valodai ir jābūt emocionāli bagātai. (Irbe, Lindenberga, 2015, 128 – 129). Pieaugušajam ir jārunā ar bērnu.

Daudzi speciālisti, kas ikdienā nodarbojas ar bērniem, aicina vecākus lasīt bērnu vecumam atbilstošu literatūru. Darba autore uzskata, ka 1. klases skolēns atzinīgi novērtēs, ja ik vakaru, vecāki veltīs uzmanību, lai palasītu priekšā kādu stāstu. Tādā veidā ne tikai veicina klausīšanās prasmju pilnveidi, bet arī bagātina vārdu krājumu, attīsta atmiņu. Pārrunājot literārā darba gaitu, tiek veicināta runas attīstība un secīga stāstījuma veidošana.

Lai sekmētu smadzeņu darbību, bērniem ir jāvingrina pirkstu sīkā muskulatūra, jāspēlē dažādas pirkstu rotaļas. Skolā tie varētu būt ēnu teātris, kad dažādi dzīvnieki tiek attēloti ar pirkstu palīdzību. Ļoti noderīga mācību stunda ir rokdarbi. Darba autore ir novērojusi, ka bērni, kam ir valodas sistēmas traucējumi, labprāt darbojas ar dažādiem materiāliem un veido savus radošos darbus. Īpaši patīk darboties ar plastilīnu, vērt dažādas krellītes, griezt ar šķērēm. Būtiski, lai sasniedzamais rezultāts būtu sasniedzams arī bērniem, kam nepieciešama lielāka piepūle nekā citiem. Interesantas ir pārsteigumu grāmatas, kur attēloti dzīvnieki, priekšmeti u.c. lietas ar dažādiem materiāliem un faktūrām, kas veicina ne tikai bērna interesi, bet arī attīsta pirkstu sīko muskulatūru.

Lai veicinātu fonemātisko procesu pilnveidi, svarīgi jau no mazotnes spēlēt dažādas skaņu spēles, lai bērns jau no mazotnes diferencē skaņas, piem., kā saka kaķis – ņau, kā saka suns – vau, vau.

Ja ir ceļojums, kad ilgāks laiks jāpavada mašīnā var spēlēt spēli „Es redzu”. Noteikumi pavisam vienkārši – bērnam jāuzmin priekšmets, dabas parādība, kas sākas ar konkrētu skaņu. Vecāki ikdienā lutina bērnus, pērkot dažādas rotaļlietas. Rotaļlietas var sašķirot pēc nosaukumā esošās, 1., 2., 3. utt skaņas. Lielisks veids, kā attīstīt bērna valodu ir izmantot pirkstu lelles un izspēlēt dažādas lomu un sižetu rotaļas. Vislabākais veids kā bērnam mācīties ir pārvērst visu rotaļā vai spēlē.

Secinājumi

Izstrādājot diplomdarbu „Fonētisko procesu pilnveide 1. klases skolēniem ar fonemātisko nepietiekamību”, tiek secināts:

1. Lai valoda veiksmīgi attīstītos ir nepieciešami daudz dažādi faktori. Svarīgs ir bērna gaidīšanas laiks, kad attīstās visi nepieciešamie orgāni, lai bērns runātu. Pēc piedzimšanas svarīga ir labvēlīga vide, kas rosina bērnu iepazīt pasauli un piedāvā bagātināt pieredzi ar dažādiem materiāliem. Lai bērna runa būtu atbilstoši normai, ir nepieciešams ar bērnu daudz runāt, lasīt priekšā grāmatas. Bērns piemēru ņem no cilvēkiem, kas ir viņam apkārt, tāpēc par pirmās runas paraugu ir viņa vecāki.
2. Liela loma veiksmīgai skaņu diferencēšanai ir dzirdei. Pat mazāka novirze no normas dzirdes attīstībā, izraisa specifiskus valodas traucējumus, kas kavē sekmīgu fonemātisko procesu attīstību un veido grūtības lasītprasmju un rakstītprasmju apgūvē.
3. Fonemātiskie traucējumi veidojas uz nepietiekami attīstītas fonemātiskās uztveres un nepietiekami attīstītas mutvārdu runas pamata. Kā speciālisti skaidro rakstu runa ir mutvārdu runas atspoguļojums.
4. Fonemātisko nepietiekamību veido nepilnīgi attīstīta fonemātiskā uztvere. Fonemātiskā uztvere sastāv no fonemātiskajiem priekšstatiem, fonemātiskās analīzes un fonemātiskās sintēzes.
5. Bērni ar fonemātisko nepietiekamību rakstu darbus veic ar grūtībām. Rakstu darbos parādās burtu izlaidumi, netiek diferencēti patskaņi (trūkst garumzīmes), var aizvietot līdzīgi skanošos līdzskaņus.
6. Diplomdarba veikšanai tika pētīta zinātniskā un metodiskā literatūra un veikts pētījums 1. klases skolēniem, ievērojot viņu vecumposma īpatnības. Pētījuma mērķis bija praktiskā darbībā izmantot teorētiski iegūtās zināšanas par fonemātiskās nepietiekamības korigēšanas iespējām. Pētījuma laikā 2. klases skolēniem tika veikta primārā un padziļinātā runas izpēte, pēc kuras tika secināts, kuriem skolēniem ir fonemātiskā nepietiekamība. Skolēni tika iepazīti veicot interviju ar klases audzinātāju un notika arī stundu vērošana, lai iepazītu attiecīgos skolēnus, vērotu viņu darbību stundu laikā un arī komunikāciju ar vienaudžiem.

Tālāk tika izveidots koriģējoši attīstošais plāns, lai pilnveidotu fonemātiskos procesus.

7. Diplomdarba mērķis tika sasniegts un visi uzdevumi tika izpildīti. Empīriskajā daļā pierādījās hipotēze, ka fonemātiskie procesi 1. klases skolēniem tiks uzlaboti, ja pedagogs ņems vērā vecumposma īpatnības un individuālu pieeju katram skolēnam, kā arī, tie uzlabosies, ja koriģējoši attīstošajā darbā tiks izmantoti daudzveidīgi uzdevumi fonemātisko procesu pilnveidei.

Izmantotā literatūra un avoti

1. Albrehta, Dz. (1998). *Pētīšanas metodes pedagoģijā*. Rīga: Mācību grāmata;
2. Anspoka, Z. (2008). *Latviešu valodas didaktika 1. – 4. klase*. Rīga: RaKa
3. Antiņa, I. (2016). *Minamās mīklas*. Rīga: RaKa
4. Baumanē, A. (1986). *Vingrinājumi un diktāti skaņu jaukšanas novēršanai*. Rīga „Zvaigzne”
5. Baumanē, A. (1994). *Izrunā un raksti pareizi*. Rīga: Zvaigzne ABC
6. Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L. (2014). *Kā raisās valodiņa*. Rīga: SIA N.I.M.S.
7. Hirshorn, E., A., Dye, M., W., G., Hauser, P., Supalla, T., R., Bavelier, D. (2015). The contribution of phonological knowledge memory and language background to reading comprehension in deaf populations. *Frontiers in Psychology* Pieejams <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2015.01153/full>
8. Geidžs, N.L., Berliners, D. C. (1998). *Pedagoģiskā psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC
9. Goldfarb, C., Ford – Jonas, L., Levy, A., Tocek, K. (2011). *Physical Development in school – age children*. Pieejams <https://www.aboutkidshealth.ca/Article?contentid=712&language=English>
10. Gudjons, H. (1998). *Pedagoģijas pamatziņas*. Rīga: Zvaigzne ABC
11. Irbe, A., Lindenberga, S. (2015). *Bērns runāt mācās ģimenē*. Rīga: RaKa
12. Jurgena, I. (2002). *Vispārīgā pedagoģija*. Rīga: SIA Izglītības solī;
13. Kardaleska, L., Karovska – Ristovska, A. (2018). *Vizione. Revisiting the view of phonological and phonemic awareness as early predictors in reading difficulties*. 23 - 30 Pieejams <http://datubazes.lanet.lv:3537/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=10&sid=6bceeb87-0076-4fc3-80d8-94e15fdd3f3c%40sessionmgr4007>
14. Karule, A., Kauce, A. (1983). *Ābecīte*. Rīga: Zvaigzne
15. Kauliņa, A., Tūbele, S., (2012). *Lasīšanas traucējumi*. Rīga: RaKa
16. Kūtre, A., Milliņa, D. (1994). *Skaņu un burtu grāmata*. Rīga: Pētergailis
17. Līdaka, J. (2016). *Lasu un izprotu*. Rīga: RaKa
18. Lūse, J., Miltiņa, I., Tūbele, S. (2012). *Logopēdijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: RaKa
19. Ļubļinska, A. (1979). *Bērnu psiholoģija*. Rīga Zvaigzne
20. Miltiņa, I. (2005). *Skaņu izrunas traucējumi*. RaKa
21. Miltiņa, I., Pastare, S. (1995). *Pirmie solī logopēdijā*. Rīga: Izglītības attīstības institūts
22. Ņesterovs, O. (1973). *Latviešu valodas mācīšanas metodika*. Rīga: Izdevniecība Zvaigzne
23. Ņikiforovs, O. (2007). *Psiholoģija pedagogam I*. Rīga: SIA Izglītības solī
24. Purvs, Z. (1976). *Skani, mana valodiņa*. Rīga: Zvaigzne

25. Rimma, S. (2000). *Sekmīgas mācīšanās noslēpumi*. Rīga: Jumava
26. Sakne, R., Vindele, G., Zēģele, I. (2013). *Diktāti un attīstošie vingrinājumi jaunāko klašu skolēniem*. Rīga: Zvaigzne ABC
27. Skaista, U., Bārda, E. (2011). *Valodas (runas un rakstu) attīstības veicināšana bērniem vecumā no 5 līdz 8 gadiem*. SIA „Apgāds Mansards”. Pieejams: http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/metmat/valattveic_5_8.pdf
28. Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. (2013). Sabiedrība, integrācija, izglītība. Tomele, G. *Rakstu valodas apguves un traucējumu korekcijas priekšnosacījumi Montessori pedagoģijā*. Rēzekne: Rēzeknes augstskola. 222. – 232. lpp
29. Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. (2016). Sabiedrība, integrācija, izglītība. Miltiņa, I., Augstskalne, D. *Artikulācijas modeļi – skaņu izrunas traucējumu novēršanas līdzeklis bērniem pirmsskolas vecumā*. Rēzekne: Rēzeknes tehnoloģiju akadēmija. 106. – 116. lpp
30. Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. (2016). Sabiedrība integrācija, izglītība. Tūbele, S., Vilka, I. *Spēle – pirmsskolas vecuma bērnu fonemātiskās uztveres sekmētāja*. Rēzekne: Rēzeknes tehnoloģiju akadēmija. 191. – 200. lpp
31. Svence, G. (1999). *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC
32. Špona, A. (2006). *Audzinašanas process teorijā un praksē*. Rīga: RaKa
33. Tihomirova, I. (2013). *Tematiskie uzskates attēli, kā viens no līdzekļiem vārdu krājumu paplašināšanai 1. klases skolēniem ar nepietiekamu valodas attīstību sporta stundā*. LLA 1. Starptautiskās zinātniskās konferences tēžu krājums *Bērnu valodas attīstība un tās traucējumi: problēmas un risinājumi*. (02.03.2013.) Rīga LLA (17.lpp). Pieejams: https://lnb.lv/sites/default/files/webform/konferences_tezu_krajums.pdf
34. Tūbele, S. (2002) *Skolēna runas attīstības vērtēšana*. Rīga: RaKa
35. Tūbele, S. (2008). *Disleksija vai lasīšanas traucējumi*. Rīga: RaKa
36. Tūbele, S. (2016). *Lekciju pieraksti kursā "Logopēdija sākumskolā"*. Pierakstīja J. Ozoliņa 01.11.2016., Cēsis.
37. Tūbele, S., Lūse, J. (2012). *Ja skolēns raksta nepareizi...* Rīga: RaKa
38. Tūbele, S., Šteinberga, A. (2004). *Ievads speciālajā pedagoģijā*. Rīga: RaKa
39. Skromule, B. (1998). *Lasi, runā, raksti!* 4. daļa Apgāds Rasa ABC
40. Valtneris, A. (2001). *Bērnu un pusaudžu fizioloģija*. Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC
41. Vorobjovs, A. (1996). *Psiholoģijas pamati*. Rīga: Mācību apgāds

42. Лалаева, Р. И. (1983). *Нарушение процесса овладения чтением у школьников.*

Pieejams http://pedlib.ru/katalogy/katalog.php?id=2&find_me=!%CB&page=1

Pielikums

Plāna punkti intervijā ar klases audzinātāju.....	51
Stundas novērošanas protokols 1. s klasei.....	52
Uzdevumi fonemātisko procesu pilnveidei.....	53
Logopēdiskā nodarbība.....	70

Plāna punkti intervijā ar 1. s klases audzinātāju

1. Skolēnu valodas attīstība, faktori, kas varētu ietekmēt sekmes un kavēt sekmīgu 1. klases mācību satura apguvi;
2. Skolēnu raksturojums (pozitīvais / negatīvais), saskarsme ar vienaudžiem.
3. Skolēnu darbs mācību stundās, apgūstot mācību saturu. Stiprās / vājās puses mācību satura apguvei. Valodas attīstības dinamika.

Stundas novērošanas protokols 1. s klasei

Datums 29.01.2018. Klase - 1.s mācību priekšmets - dabaszinības

Stundas posmi	Skolēnu darbība, uzvedība
Sasveicināšanās	Stundas sākumā skolēni nostājas, sasveicinās ar skolotāju. Grūtības nostāties ir Kasparam. Viņš spēlējas ar apģērbu.
Stundas ievads	Skolēni sadalās grupās. Grūtības ar uzdevuma izpratni ir Kasparam, viņam ir individuāli jāpaskaidro uzdevuma nosacījumi. Grupā aktīvi darbojas Elizabete, viņa ir uzņēmusies līdera pozīciju.
Stundas galvenā daļa	Pauls aktīvi diskutē ar bērniem un veido savu ziemas sporta veida plakātu. Kaspars dezorganizē grupu un atradis šai nodarbei palīgu – Dāvidu. Abi neveic uzdevumu un traucē savai grupai – abi spēlējas ar rakstāmpiederumiem, nepilda grupas līdera izvirzītos uzdevumus. Lēnām savās grupās darbojas Maija. Aktīvi darbojas arī Māris
Stundas noslēgums	Kasparam ir ļoti grūti koncentrēties uzdevumiem. Grupas biedri norāda, ka viņš neizpilda uzdevumu nosacījumus. Mājas darbu dienasgrāmatā ieraksta skolotāja. Kaspars stundā neveic aktīvu mācīšanās darbu.

Uzdevumi fonemātisko procesu pilnveidei

Atrodi nosaukto vārdu!

NAZIS	KAS	MA	GA	VAS
VĪNOGAS	TA	ŠĶĒ	LA	SPO
GRĀMATA	GAS	ZIS	MĒ	TE
MĒTELIS	LIS	ŠO	RA	LE
RAGAVAS	NO	VĪ	NA	CI

(Līdaka, 2016, 26)

Atrodi no zilbēm piedāvātos vārdus! Iekrāso tos!

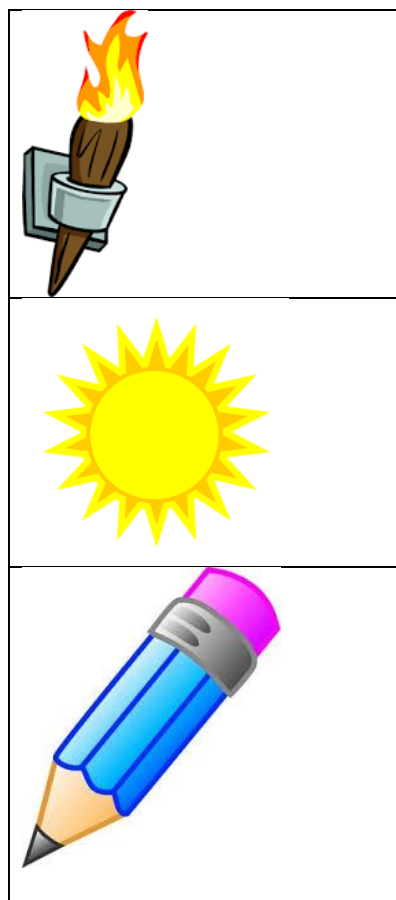
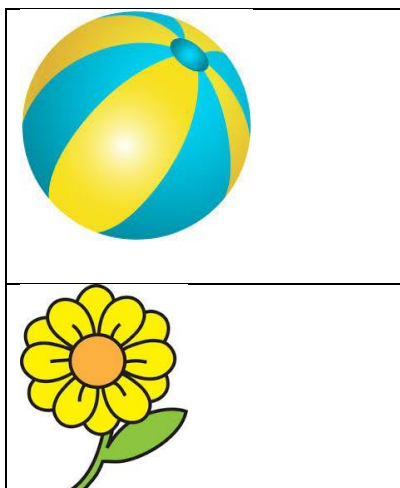
Sameklē un ieraksti tukšajos lodziņos atbilstīgās vārdu otrās zilbes Meklē tās lielajā rāmītī!

PA KA TA	
PU	
ZU	
CŪ	
KŪ	
SĒ	
RĒ	

(Līdaka, 2016, 29)

Lasi un savieno ar attēlu!

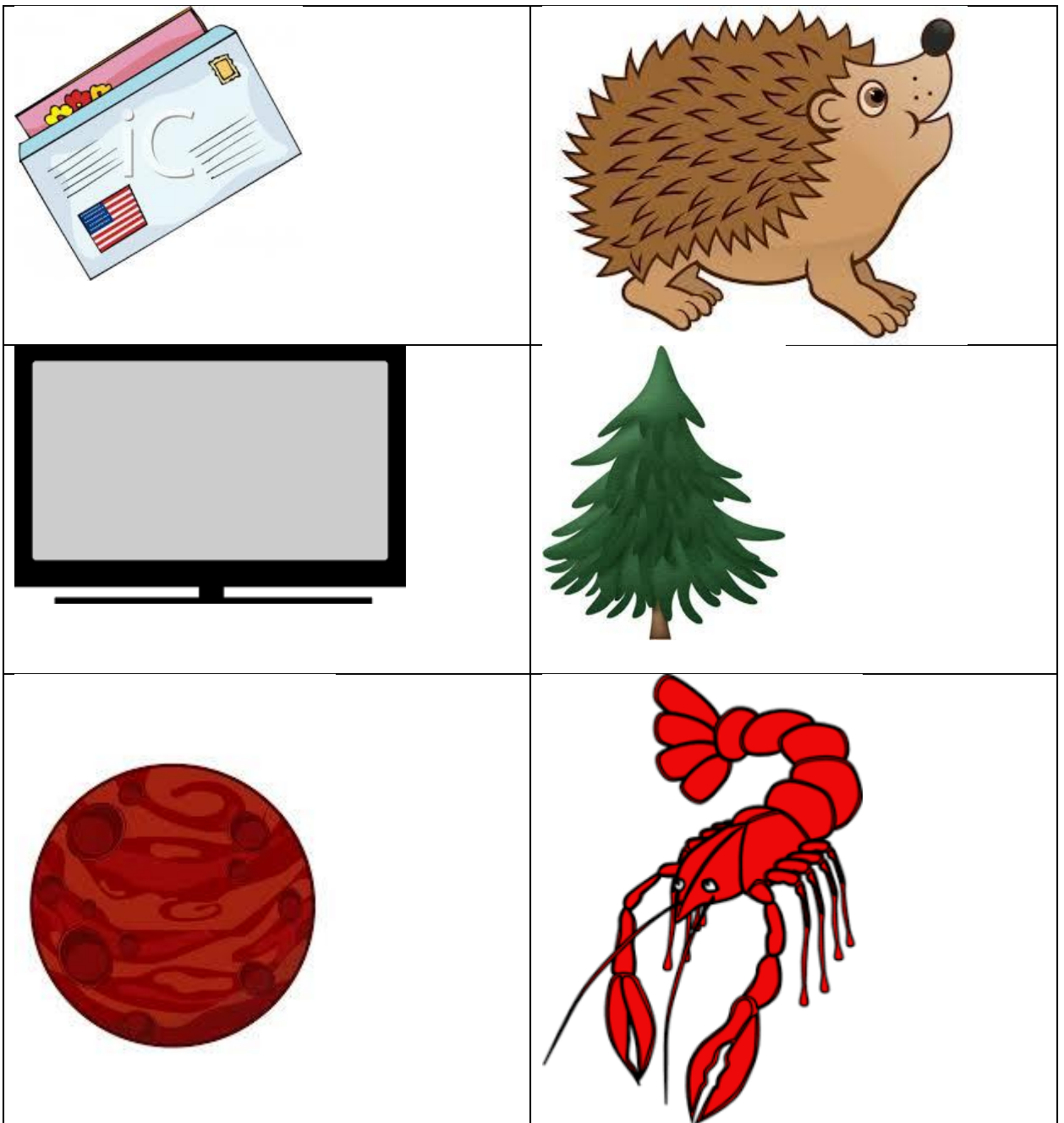
SAULE
LĀPA
PUĶE
ZĪMULIS
BUMBA

Sašķiro attēlus! Pie burta e liec visus attēlus, kuru nosaukumos dzirdi skaņu [e], pie burta ē liec visus attēlus, kuru nosaukumos dzirdi skaņu [ē]!

E

Ē

7. pielikums

Nosauc attēlā redzamo, nosaki, kura ir trešā skaņa, ievieto burtu! Izlasi
teikumu!

(Antiņa, 2016, 46)

VĒRO

IZRUNĀ

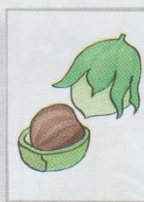
KLAUSIES

MEKLĒ

UZLIEC

MINI

3.
BURTS

VĒRO

IZRUNĀ

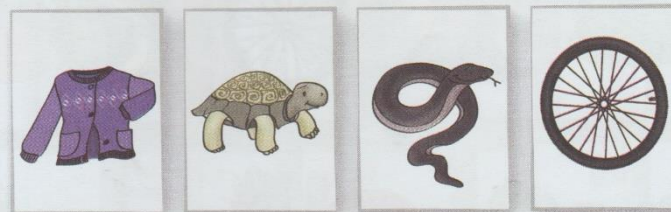
KLAUSIES

MEKLĒ

UZLIEC

MINI

3.
BURTS

LĀ	SIS	LAU	VE
CIS	ZA	VA	RE
LŪ	ŪIS	VĀ	

Izlasi vārdus! Iekavās ieraksti zilbju skaitu vārdiem!

Saule ( ), pienene ( ), lapas ( ), cīrulis ( ), ola ( ), būrītis ( ), sula ( ) bērzs ( ), zaķēni ( ).

Izlasi tekstu! Nosaki zilbju skaitu iekrāsotajos vārdos!

Liene **piecēlās** agri. Viņa ar tēti **brauks** uz laukiem. Tur ir vistas un **cālīši**.

Kaķis Muris gaida **pie** vārtniem. Nu tik aši **ceļā**! (Sakne, Vindele, Zēģele, 2013, 7)

Taktējot lasi tautasdziesmas, teikumus!

Mīļa mana māmuliņa,
Mīļi mani audzināja:
Tina lina palagos,
Liepā kāra šūpulīti.

(Baumane, 1994, 10)

Sūri, sūri, grūti, grūti,
Tupenīti tupināt.
Nava sūri, nava grūti
Tupenīti lupināt

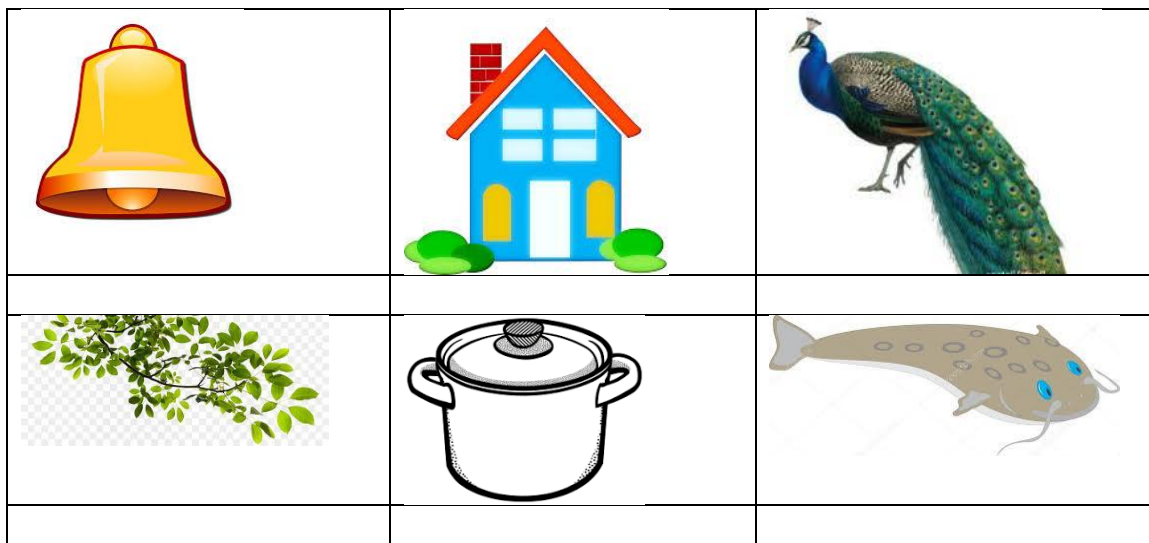
Sudrabota upe tek
Gar brālīša namdurvīm.
Ūdriņš upes dibenā,
Zelta kurpes kājiņā.

(Baumane, 1994, 68)

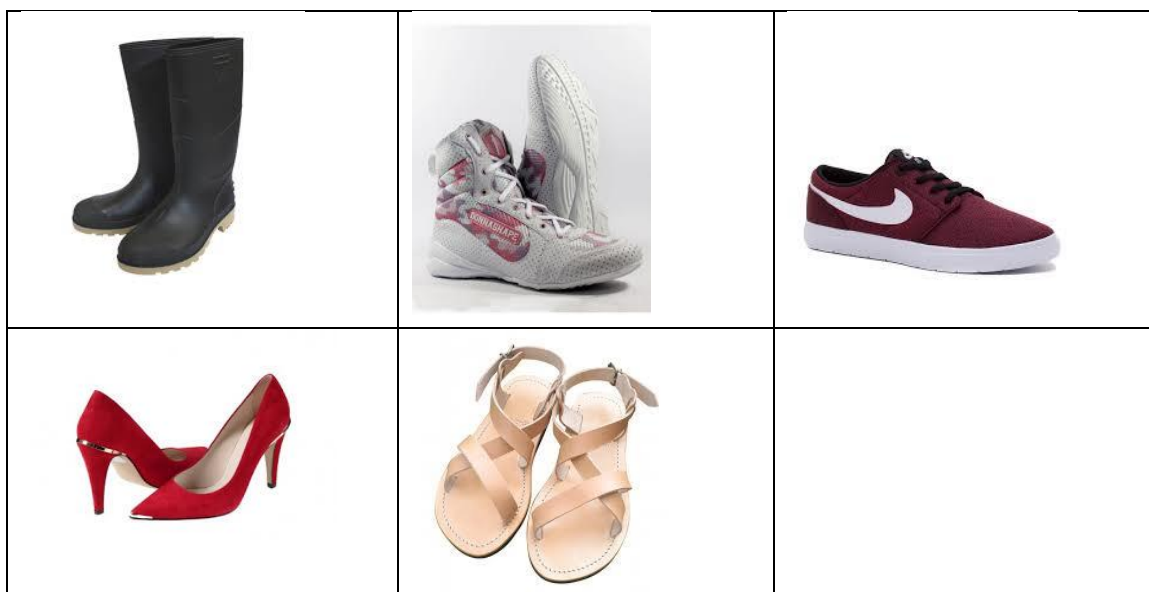
Reti, tik reti
Saulīte spīd,
Baltas pirmās
Sniegpārslas krīt. (Karule, Kauce, 1982, 88)

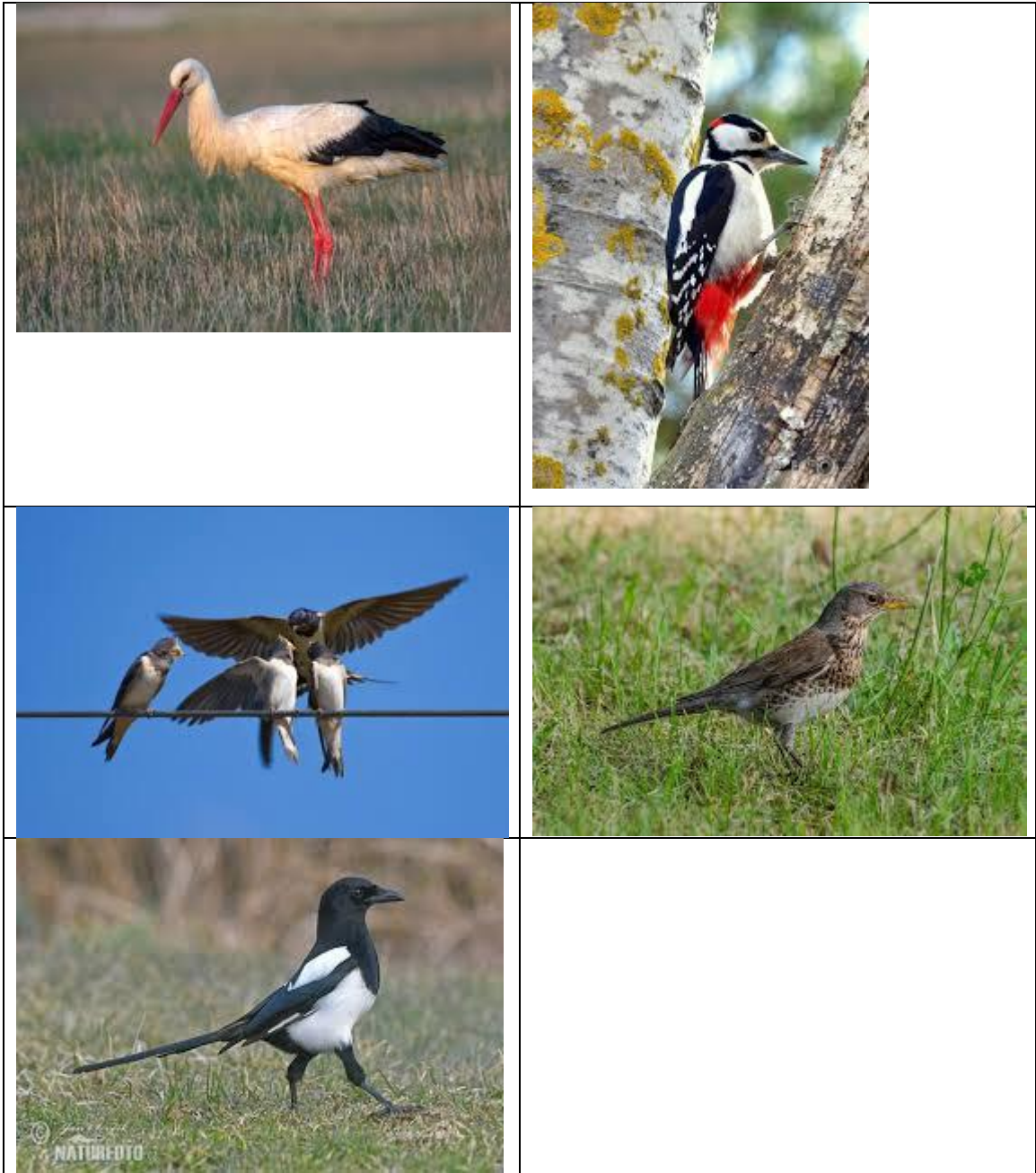
Sasnigusi siena sega. Sējumiem silti. Naktīs, kad spīd mēness, pieturas stingrs sals. Rītos viss ietinies sarmas sudrabā. Sētā stāv sniegavīrs. Puikas un meitenes slēpo un slido (Purvs, 1976, 4).

Nosauc attēlus, taktējot nosaki, vai nosaukumā ir patskanis a vai ā! Uzraksti nosaukumus!

Nosauc attēlā attēloto! Kā to var nosaukt vienā vārdā?

No diviem vārdiem izveido vienu vārdu! Savieno ar attēlu!

Panna + kūka

Sniegs + pārsla

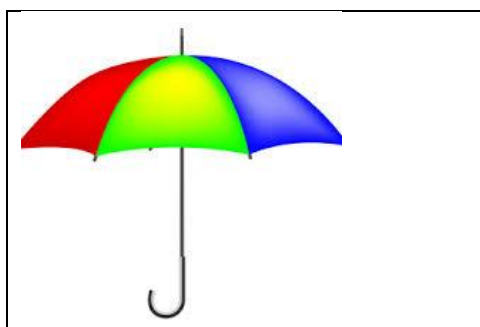
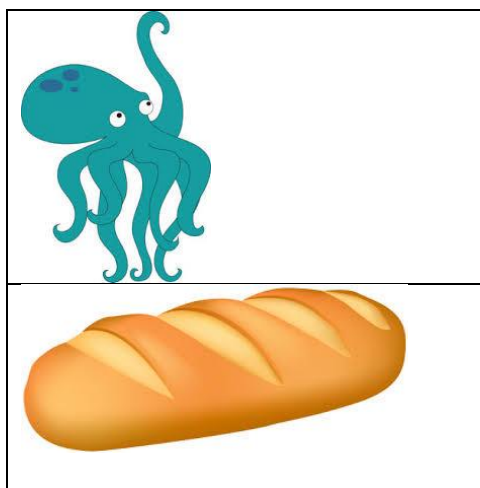
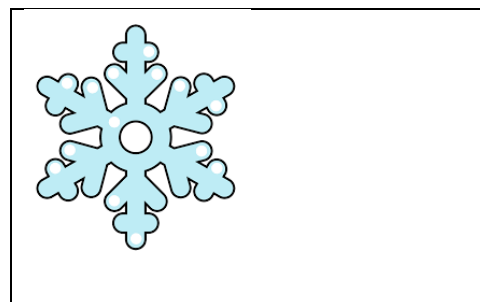
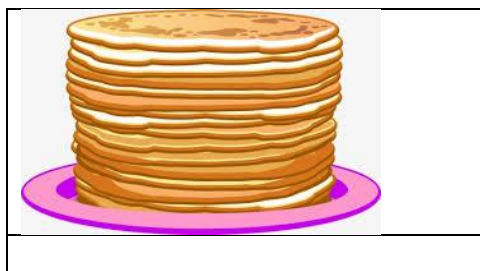
Astoņi + kāja

Balts + maize (Līdaka, 2016, 81)

Saule + puķe

Divi + ritenis

Lietus + sargs

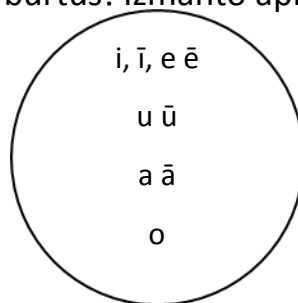
14. pielikums

Ieraksti vārdos pazudušos burtus! Izmanto aplī pieejamos!

kr __ kls

__ bols

__ zis

k __ kls

b __ rts

kr __ sls

(Kūtre, Milliņa, 1994, 20)

Lasi vārdus, svītriņu vietā liekot r vai l! Uzraksti šos vārdus!

__asa	__abība	__ecepte
__apa	__āmis	__edīsi
__ati	__ācenis	__ampa
__agavas	__akats	__ene
__asis	__edze	__ēķināt

(Skromule, 1998, 60)

Nodarbības tēma, mērķis un uzdevumi

Tēma: Patskaņu i – ī atšķiršana

Mērķis: Fonemātiskās uztveres attīstīšana īso un garo patskaņu atšķiršanā

Uzdevumi:

1. Veidot no zilbēm vārdus, izlasīt tos.
2. Vingrināties sašķirot attēlus pēc patskaņu i vai ī atrašanās nosaukumā.
3. Vingrināties taktēt vārdus ar īso un garo patskani.
4. Vārdu krājuma paplašināšana ar attēlā redzamo.
5. Norakstīt piecus attēlu nosaukumus no logopēdiskās spēles „Patskaņu loto”.
6. Veicināt pozitīvu emociju veidošanos par padarīto darbu.

Uzskate, izdales materiāls:

- uz tāfeles uzrakstītas zilbes;
- attēli no logopēdijas kastes; (16.1. pielikums)
- katram bērnam spogulis;
- logopēdiskā spēle „Patskaņu loto” (16.2. pielikums)
- katram bērnam līniju lapa;
- katram bērnam zilā un zaļā pildspalva;
- magnēti

Nodarbībā piedalās: seši 1. klases skolēni

Nodarbības apraksts

Sasveicināšanās:

Logopēds sasveicinās ar skolēniem un piedāvā ievingrināt pirkstus. Izspēlē rotaļu „sasveicinot” abu roku pirkstus ar īkšķiem.

Nodarbības galvenā daļa:

- Logopēds uzdod jautājumus:
  - Kas uz tāfeles uzrakstīts? (*zilbes*). Aicina tās visiem kopā izlasīt (*lā – cis, lo – to, lap – sa, lu – pa, zī – mu – lis, lū – sis*).
  - Ko veido zilbes? (*vārdus*). Logopēds aicina skolēnus pie tāfeles un izveidot vārdus (*lūsis, lācis, loto, lapsa, lupa, zīmulis, lūsis, lūpa*). Visi kopā izlasa un vārdus iztaktē. Pirms tam izrunā kā notiek vārdu taktēšana (uz īso patskani – ar dūri piesit, uz garo – mazliet pavēlk ar to roku, ar kuru raksta).
- Logopēds uzdod skolēniem mīklu „kas katrā zilbē ir viens?” (*patskani*). Ja skolēni nespēj pateikt atbildi piedāvā minēt burtu mīklu. Pārrunā kādi patskaņi ir latviešu valodā. Kādas vēl skaņas ir latviešu valodā (*līdzskaņi, divskaņi*)?
- Aicina bērniem atminēt par kuru patskani šajā nodarbībā runās. Lai izrunātu šo patskani lūpām ir jāsmaida. Skolēni ņem spoguļus un izrunājot visus patskaņus pēta, kuru izrunājot ir jāsmaida. Atklāj, ka tie ir i un ī. Aicina bērnus pastāstīt ar ko atšķiras i no ī (*ar garumzīmi*).
- Logopēds piedāvā sašķirot attēlus pēc i vai ī atrašanās attēlu nosaukumos. Kopīgi izveido trešo stabiņu uz tāfeles, kur attēlu nosaukumos atrodas gan i, gan arī ī. Veic pārbaudi nosaukumus iztaktējot.

i	ī	i, ī
irbe	tītars	īkšķis
kaķis	apelsīns	lidmašīna
citroni		redīsi
baļķi		

- Pēc attēlu sašķirošanas nosaka, kurā vietā nosaukumos atrodas i vai ī. Pieraksta to pie attēliem:

i	ī	i, ī
irbe i -	tītars -ī-	īkšķis ī - i -
kaķis - i -	apelsīns - ī -	lidmašīna - i - ī-
citroni-i-i		redīsi ī - i
baļķi -i		

Dinamiskā pauze:

Logopēds aicina skolēnus piecelties. Logopēds sauc vārdus, skolēniem jāsaklusa kāds patskanis tur atrodas. Ja vārdā ir i – skolēni sasiit plaukstas. Ja vārdā ir ī – skolēni pietupjas, ja nav šo patskaņu – skolēni ar rokām rāda, ka nav norādītā skaņa.

Piedāvātie vārdi – mamma, lūsis, lapa, litrs, līme, lācis, īsts, mati, lūpas, īrisi, saule.

6. Pēc pauzes, skolotāja uz pārīti izdala patskaņu loto spēli ar kartītēm. Pirmo rindu aizpilda kopā ar logopēdu, pārējās divas paši. Nepieciešamības gadījumā logopēds konsultē.
7. Katrs noraksta uz līniju lapas 1 rindu no spēles. Pārbauda iztaktējot.

Nobeigums:

Logopēds ar bērniem pārrunā par kādu patskani šai nodarbībā ir runājuši. Kurš uzdevums ir sagādājis grūtības? Kuru uzdevumu vēlētos atkārtot. Logopēds paslavē bērnus un atvadās no tiem.

